

e-makâlât Mezhep Araştırmaları, IV/1 (Bahar 2011), ss. 439-483.
Muhammed b. Tavî et-Tancî Özel Sayısı
ISSN 1309-5803 | www.emakalat.com

İSLÂMDA HİLAFET ve MEZHEPLERİN DOĞUŞU^{1*}.

Muhammed b. Tavî et-Tancî

¹ İlk yayımı Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (yıl: 1994 sayı:1, (SDÜ Basımevi, 1995). ss. 25-68)'nde gerçekleşen bu makale M. Saffet Sarıkaya tarafından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

* Bu yazı, merhum hocamız Prof. Dr. Muhammed Tavî et-Tancî'nin 1971-1972 Ders Yılı'nda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde vermiş olduğu [2. Sınıf Zorunlu] İslam Mezhepleri Tarihi Derslerinin notlarıdır. Merhum hocamız derslerini Arapça olarak verirdi. O zamanki Asistanı Ethem Ruhi Fığlalı (Şimdiki Muğla Üniversitesi Rektörü) tercüme ederdi. İşte bu yazı o zaman tuttuğumuz ders notlarıdır. Sahasında uluslararası bir üne sahip olan hocamızın bu notlarını, hem konunun önemine binaen hem de vefatının 20. yılı münasebetiyle, ona olan şükran borcumuzu bir nebze olsun yerine getirmiş olmak bakımından, Fakülte Dergimizin ilk sayısında neşretmeyi uygun gördük.

Prof. Dr. Muhammed Tancî hocamız;

1918'de Fas'ın Tetuan ilinin Vadrass kasabasında doğmuş, ilk ve orta öğretimini Tanca'da yapmıştır.

1939'da Karaviyyin Üniversitesi'nden mezun olmuştur.

1943'te Kahire Fuad el-Evvel Üniversitesi'ni bitirmiştir.

1945'te Kahire Pedagoji Enstitüsü'nden de mezun olmuştur.

1953'te Türkiye'ye gelmiştir.

1962'ye kadar Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi ve İslam Mezhepleri Tarihi Kürsüsü Profesörlüğünde bulunmuştur.

1962-1965 arası Rabat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı, Karaviyyin Üniversitesi'nde İslam Mezhepleri okutmuştur.

1965'te tekrar Türkiye'ye davet edilmiştir.

1965-1970 yılları arası İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı derslerini okutmuştur.

1970-1971'de tekrar Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Dini ve Mezhepleri Tarihi Kürsüsü Profesörlüğüne tayin edilmiştir.

1973'te T.C. Uyuşma geçmiştir.

29.12.1974 pazar günü geçirdiği bir kalp bizi sonucu İstanbul'daki evinde vefat etmiştir.

Telif, Tercüme birçok kitap ve makaleleri mevcuttur.

Rahmetli hocamızın ismi Hicri tarihle vefat tarihi olmuştur.

“Muhammed Tavî Tancî Bey” (محمد تاويت تانجي بك) (H. 1394)

Prof. Dr. İsmail YAKIT

Dinlerde, beşeri akıl nasıl anlaşılmalıdır?: Başlangıçta âlimler ve filozoflar bunun üzerinde durarak insan için “Konuşan Hayvan” deyimini kullanmışlardır.

“Konuşan Hayvan” ne demektir? kelime olarak tarif edilirse; bil-hassa filozoflar bunu çeşitli şekilde anlarlar. İnsanlar, akılları ve idrakleriyle gördükleri, işittikleri ve temin ettikleri şeyleri başkalarına anlatabilecek güçtedirler, bu vasıflar da insanlara mahsus olacağından diğer varlıklar bunun dışındadır. Bu vasıflar doğrudan doğruya insanın fitratında mevcuttur. Bunlar insanın birinci vasfıdır. İkincisi ise insanın kendisini muhafaza etmesidir. İnsanın hayatla kalabilmesi için iki şart vardır.

1. Gıda aramak, gıdayı elde ediş. Buna devam edebilmesi veya ettirebilmesi için diğer mahlukata karşı müdafaâ durumundadır.

2. İnsanın muhitini öğrenmesi neticesinde olur. Yaşamak için gıdayı nereden temin edecek? Gıdanın zararını ziyanını bilecek, bunu da akıyla yapacaktır. Saha büyüdükçe akli da gelişecektir.

Bu sebeple insan etrafını öğrenmeye başlar. Önce parayı (gıdayı) temin şeklini öğrenir. İşte insan bütün bilgilerini öğrenmek ister. Bunu yapmak isteyen insan için de bilgi kapıları açıktır.

İnsan dinle birlikte doğar. Yukarıda bahsettiğimiz gibi insanın iki vasfı:

1. Akli kuvveti,
2. Nefsini muhafaza etme arzusudur.

İnsan nefsinin muhafaza için aklına muhtaçtır. Bu sebepten ilim kapıları insana açıktır. İnsan çevresini öğrenmek için önce bakar. Yağmur yağar, buhar olur, v.s. tecrübe ile öğrendiği şeylerden dolayı; her şeyin sebebi ve bir müsebbibi bulunduğunu anlıyor. Bu şekilde ilme devam eden insan bütün bu işlerin değişmeyen bir kanuna ait olduğunu görecektir. Bu yüzden insan, değişmez bir nizam fikrine gitmiştir.

İnsan, önce bu alandaki belli nizamı görmektedir. Güneş vaktinde doğup batmakta v.s. fakat bu nizamın kimin tarafından olduğunu öncelikle görmez. Kendisi bir aile içerisinde yaşamaktadır. Babası, annesi ve kardeşleri vardır. Burada baba aile reisidir. Aileler bir araya gelerek kabileyi meydana getirir. Bu kabileyi idare eden bir

reis vardır. Şu halde; âlemde bu nizamı tanzim eden bir varlığın mevcudiyetini idrak etmektedir.

İnsan: “Benim basit yaşayışimdaki kanunları koyan olduğuna göre; bu âlemin de nizamını çizen bir varlık vardır” der.

İnsan böylece yaşayışında ve âlemde bir nizam olduğunu bilir.

Bu onda iki şeyi doğurur.

1. İlim: Bununla etrafındaki ve âlemdeki nizamı tanımaktadır.

2. İman: Bu nizamı koymuş olan bir illeti olanın mevcudiyetiyle ortaya gelmektedir. Şu halde din fitrîdir dense gerçek olur.

İnsan bilir ki; karşılaştığı her olayın bir sebebi vardır. Bu sebepler sonsuza doğru uzar. Meselâ: Bir adam diğerini öldürmüştür. Niçin öldürmüştür?, babasını öldürdü de ondan gibi, sebep uzar. İşte bunların çok daha ötesinde bir sebep mevcuttur ki; insanı düşünceye götürür.

Din üzerinde uğraşan insanlar, neticelerin sebepleri üzerinde durup, yakın sebepleri terk ederek ilk sebebe ulaşmışlardır. Yani, bazı dindarlar, (fizik, kimya v.s.) müspet ilimlerin sebeplerini terk ederek, bir tek maksat üzerinde durmuşlar ve Allah'ın mevcudiyetini ele almışlardır. Bu sebepten bu dindarların ilk sebebe yönelmiş olmaları tabii ilimleri geciktirmiştir. Ama onlar Allah'ın mevcudiyetine dayanarak (bağlanarak) yağmuru kim yağdırdı? demişler ve bunu Allah'a bağlamışlardır.

Ta başlangıçtan beri medeniyet dini meselelerle çok uğraştığından tabii ilimler yönünden zayıf kalmıştır. Yeni yeni şeyler icâd edilmektedir. Bunlar daha önce de vardı. Fakat, ancak yeni yeni, bu sırlar çözülmeye başlanmıştır. Bütün bunlardan niçin bahsettik?

Netice olarak diyebiliriz ki, insanın iki vasfı vardır:

1. Akıl,
2. İlim, iman.

İnsan bütün bu vasıflarıyla metafizik sahada ilerlemiş fakat fiziki sahada geri kalmıştır. İnsan dini ön plana alarak ilimde geri kalmıştır.

Eğer tabii ilimler ilerleyip, dini ilimler geri kalsa ne olurdu?

Eğer tabii ilimlerle başlanmış olsaydı, dinî ilimler geri kalacaktı. Tabii ilimlerle uğraşanlar mahdut olduğundan metotları da mahdut kalacaktı. Ama dini ilimlerle uğraşanlar çoktur. İnsanlar dinden uzak kalamayacaktı. Tabii ilimlerin sahası dardır, gelişmeleri kısırdır. Oysa dini ilimler bütün kitleye hitap eder.

Böylece dinlere gelmiş bulunuyoruz. Dinler kime hitap etmiştir? Her şeyden önce bunlar insana hitap etmişlerdir. Kur'an'da. Tevrat'ta ve diğer bütün din kitaplarında bu böyledir.

İnsanın aklı mevcut olduğundan beri din vardır. Akıl olmayınca din yoktur. İslâmi kitaplarda mükelleften bahsedilir. Mükellef:

Kendisine söylenebilecekleri anlayabilen bulûğa ermiş kimsedir. Eğer bir kimse akıllı ise; emir ve nehiylere muhatap olmaya mecburdur. Demek ki dinler kendilerine muhatap olacak akıllıları seçmişlerdir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in dağlara taşlara teklif edildiğini fakat bunu yalnız insanların kabul ettiğini görüyoruz.

Kur'an'a göre insan mahlûktur. Mahlûk olan insanın bir iradesi vardır. Bu iradesinde şer veya hayır olan şeyleri seçme kuvveti vardır.

Kur'an'ın insan tarafından yüklenişini izah edelim. İnsan hayır işlerse melekleşir, şerle de şeytan mesabesine inebilir. “ احسن تقويم ” akil olarak ele almak lazım “ اسفل سافلين ”i, de yine akli ile en alt dereceye düşeceğini anlamak lazımdır. Kur'an-ı Kerim insanı bu şekilde görmektedir. Diğer dinler de bu anlamda görmelidir. İnsanın bir iradesi vardır. Bu iradesiyle iyiyi seçerse melek mertebesine çıkar. Kötüyü seçerse şeytan mertebesine düşer. Durum ne şekilde olursa olsun, dinler, insanı, muhatap kabul eder. -Biz İslâmı seçiyoruz- diyene senin tâbi olacağın esaslar şunlardır denir vs. Noksan sıfatlarıyla dahi olsa insanı kabul etmişlerdir.

Meselâ: Gözümüz var, gözümüzle hem helal, hem de haramı görüyoruz. Fakat din, “harama baktığın zaman gözünü kör et” demiştir.

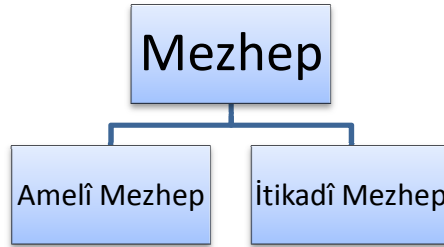
İnsanın aklı vardır. Akıl, iman üzerinde de düşünür, küfür üzerinde de düşünür. Akıl küfür üzerinde düşününce onu yok edin emrinde de bulunmamıştır. Dinler insanı olduğu gibi kabul ederler ve insan bu dine göre kendini ayarlar.

Dinin vazifesi nedir? Din bir kaide olarak beşeri kaideleri yok etmek için gelmiş değildir; ama niçin gelmiştir? Din; beşeri vasıfları düzeltmek için gelmiştir. Hatalı olanlara, din ile gösterilerek bir hükme gidilir ki; dinin yaptığı iş budur.

İnsanlar bir derecede değildir. Bazı insanlar vardır ki tebeşir gibi suyu hemen çeker. Bazıları da cam gibidir. Su üzerinde kalır. İşte tebeşir misali olan insanlar, kendilerine gösterilen dini vecibeleri nefislerinde kabul ederler. Cam misali olanları da laf kifayet etmediğinden cezalara tabi tutulur. (Kıyas gibi)

İki insan var: Bunlardan biri, Kur'an'a harfiyen uymakta, diğeri, uymamaktadır. Kur'an'da zina haramdır. Biri zinayı terk etmiş, diğeri, bu emri hiçe saydığından zina etmiştir. Eğer bu zina işlemeyen bunu nasıl başarabiliyorsa diğeri de zina etmeden durabilir. Onun için cezalar konmuştur. Bu cezalar cemiyetin ahengini bozmamak için konur.

Meselâ: Hırsızın kolu, bu cemiyetin düzenini bozduğu için kesilir. Fakat kıyamet günü bu ceza yeniden karşımıza çıkar. Şahit doğru mu söyledi, bu cezayla hakikate, adalete ne kadar yaklaşıldı bunu Allah bilir. Onun için ceza bir daha gözden geçirilir. (29 Kasım 1971)

Mezhep: Gidilen yol demektir. Cibril hadisine dayanarak İslâm'ın ve imanın manalarını düşünen İslâm âlimleri; mezhepler tarihini yukarıda ayırdığımız gibi ikiye ayırmışlardır.

İslâm'ın tarifi ameli mezhepleri doğurmuştur. İmanın tarifi ise; itikadi mezhepleri meydana çıkarmıştır. Mezheplerin ayrılık sebepleri: Dış tesirler bir yana bırakılırsa, İslâmi mezhepler. İslâmi esaslara muhtelif zaviyelerden bakmakla doğmuştur. Eğer İslâm âlimleri meseleye tek noktadan baksalardı mezheplerden söz edilmeyecekti.

Bize göre İslâmiyet'in insanlara tanıdığı tefekkür ve düşünce şekli mezhepleri doğurmuştur. İslâmiyet diğer dinlere nazaran, tenkit dinidir. Diğer dinlerde de bu esas evvelden vardı fakat bu bırakıldı. İşte bu esas İslâm'da tam manasıyla teşekkül etmiştir.

Tevhid Nedir? Tevhid; beşeriyet ile ulûhiyet arasındaki saflığı ve çıplaklığı gösterir. Yani Allah ile kul arasına hiçbir şey giremez. Tevhidle beraber Kur'an'da gördüğümüz birçok mefhumlar vardır. Meselâ: Ahiret mefhumu (iyi amel cennete, kötü amel cehenneme gibi).

Tefekkür ve Vicdan Hürriyetinin İslâm'da Kazandığı Değer:

Bütün vahiyler tek kaynaktan çıkar. Peygamberler ise; muhtelif yerlerden çıkar. Kur'an'da Hıristiyan ve Yahudiler ağır bir şekilde tenkit edilmiştir. Bunlar da aynı vahyi aldıklarına göre niçin tenkit ediliyor? Kısacası, bunlara gelen esaslar bozulmuştur da onun için. Kur'an'da üzerinde durulan iki esas: Ulûhiyet ve Beşerdir. İşte diğer dinlerde bu ulûhiyet bozulmuştur. Bu esas bozulunca beşer de yö-rüngesinden çıkmıştır. Kur'an İslâm dinini bu türlü bozukluklardan kurtarmak için bu iki husus üzerinde durmuştur. Allah ile kul arasında vasıta yoktur. O halde peygamber nedir? Peygamber; ancak İslâm'ı tebliğ eder ve ancak bununla memurdur. Davranışları ve sözleriyle insanlara, ilahi esasları anlatacaktır. İnsanın kalbine sahip olan Allah'tır. Şu halde Allah'la kul arasında vasıta yoktur. İnsan Allah'la kul arasında kaldığından vicdan hürriyetine sahiptir. Yani arada bir vasıta yoktur. İnsan dilerse Allah'ın emirlerini yapar, dilerse yapmaz. (30 Kasım 1971)

Semavi dinler doğrudan doğruya insana hitap eder. Çünkü dinin ihtiva ettiği konuları insan aklı anlar. İnsanda bulunan kuvvet, onun hayır ve şerri yapabilmesini sağlar. O halde dinin vazifesi nedir?

Din insanı olduğu gibi kabul eder. Hangi din olursa olsun insanı hayrı da şerri de işleyen olarak kabul eder. Hiç bir din insanın bu kuvvetleri atmasını istemez. Yukarıda da söylediğimiz gibi din; iyiyi ve kötüyü göstermek için gelmiştir. Meselâ: insan, hayrı da şerri de görür. Din, şerre baktı diye gözü kör etmez. Sırf çaldı diye eli kesmez... "Hırsızlık etmeyin" der. Koyduğu cezalar toplumun mutlulu-

ğu içindir. İnsandaki kötü vasıfları güzelleştirmek için emirler verir. Din hayrın tercih edilmesini ister.

Hangi din olursa olsun kendi mensuplarına şunu yapın veya yapmayın diye söyler. Kur'an'da "Riba'ya yaklaşmayın", "Namaz kılın, zekat verin" gibi emirler; meselâ "لا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل" ayetinde yasaklanan şey nedir? Emirlerde olan şey, insanın cismiyle alakalı değildir. (Et, kemik, kan gibi). Emirler insanın fiiline hitap eder. Kur'an'da mevcut olan emir ve nehiyeler insanın fiiliyle ilgilidir. Zaten bütün teklifler insanın fiiline yapılandır. Meselâ:

Zekat verin teklifinde, vermek fiiliyle alakalı bir iş vardır. Şu halde cesedin bu fiillerle bir ilgisi yoktur. Allah katından gelen bütün teklifler insan fiili ile ilgilidir. Onun için Allah katında bütün fiillerin kıymeti vardır. Meselâ: Zekat muhtaç olanlara ve onların da diğer insanlar seviyesine ulaşması için verilir. Sadaka, dilencilere ve ihtiyaç sahiplerine verilir. Her dinde fiillerin bir kıymeti vardır. Bazı mütefekkirler dinlerde mutlaka şu üç esasın o din için lazım olduğunu ve bunları tahakkuk ettirmek istediğini söylerler.

1. İnsanlar arasında hakkı (adaleti) gerçekleştirmek, (Bu amelde veya düşüncede olabilir)

2. İnsanlar arasında hayrın gerçekleşmesi,

3. İnsanlar arasında güzelliğin tahakkuku, dinlerin üç ana gayesidir derler.

"**Hak**" kelimesi ister hakikat ister adalet manasında olsun iki şekli vardır.

a. Hakkın, hakikat karşılığı alınırsa zıttı hatadır.

b. Adaletin zıttı zulümdür.

Din insanlar arasındaki hakikat yolunu göstermek için gelmiştir.

"**Hayır**": İnsanlar için iyi olan şeyler. Din hayrı göstererek bu husta emirler vermiştir. Bunun zıddından da insanı uzaklaştırmıştır.

"**Güzellik**": Din âlimleri ve diğer saha ile uğraşanlar arasında farklı anlaşılmıştır. Bir heykeltıraşın yaptığı şeyin güzelliği, yaptığı eserle biter. Dinin anladığı güzellik; güzel olan o şey değil bununla beraber insanın fiili ve hareketleridir. Dindeki güzellik insanların kendisine ulaşması istenen nihai manadır.

Dinde insan; hayrı ve şerri yapabilecek kuvvetleri taşıyan bir mahluktur. İnsanda bunları yapabilecek kuvvetler bulunduğuna göre; din, bunun kötü vasıflarını iyiye götürür. hayrı sağlamlaştırır.

Sual: İnsanda bu kuvvetler bulunduğuna göre; aklın da iyiyi ve çirkini düşünebilme gücü vardır. Din insana mutlak bir düşünce hürriyeti vermiş midir veya din insanın düşünc:e hürriyetini kısmış mıdır yoksa serbest mi bırakmıştır? Cevaptan önce şu soruyu ele alalım:

Acaba dünyada mutlak hürriyet var mıdır?

Mutlak denen hürriyet mevcut değildir. Zira bunun mevcudiyeti demek, insanın aklına gelen her şeyi yapması demektir. Eğer mutlak hürriyet olsaydı insandaki vicdan, akıl, ceset ve ruh birbirine üstünlük kurmak isterdi.

Din insanların amelini kontrol için gelmiştir. Dinlerin insanları murakabe eden emir ve nehiyleri vardır. Bütün semavi dinlerde bu emir ve nehiyeler mevcuttur. Müslümanlık ve diğer dinlere göre mukaddes kitapların hepsi vahye dayanır. Bu kitaplar insanlara vahiy yoluyla ulaştırılmıştır. Kitapların mukaddesliği Allah tarafından verilmiştir. Allah'tan çıkan bu kitaplar melek vasıtasıyla peygamberlere ulaştırılmıştır. Bütün bu kitaplar beşer diliyledir. Demek ki bu kitaplar doğrudan doğruya insana hitap ettiği için beşeri dille yazılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de resullerin ancak kavimlerinin lisanı üzerine gönderildiklerine dair bir kayıt vardır. Allah o dil ile onlara kitap indirmiştir. Bu, insanların emir ve nehiyleri anlamaları içindir. Bu kitaplar beşeri dillerin ihtiva ettiği bütün şeyleri ihtiva etmektedir. Mukaddes kitaplarda iki vasıf vardır:

1. Mâna,
2. Lâfız.

Mâna aynıdır, değişmez. Ancak değişen kelime ve tabirlerdir. O devirde yaşamış olan insanlara göre şekil değiştirmişler fakat mânaca aynıdırlar.

Sual: Dine göre hakikat nedir? Kur'an'da "Siyah ip beyaz ipten ayrılıncaya kadar yiyiniz, içiniz." ayetinde, imsak için beyaz ve siyah ip kullanılmıştır. Ashabtan bir kısmı bunu tayin için siyah ve beyaz ip alıp bunlar değişinceye kadar yiyip içmişlerdir. Yani aynen ayetin lafzına göre hükmetmişlerdir. Acaba ayetten kasıt bu mudur? Asıl

gaye gecenin bitip gündüzün çıkışıdır. Demek ki dinde kelimeler birer köprüdür. Asıl hedef mânadır. Buna göre meselenin ele alınması lâzımdır.

Ömer ibn Hattab devrinde bir şair vardı ve insanları hicvederdi. O insanları hicvettikçe insanlar da bundan korktukları için ona para verirlerdi. Bir gün Hz. Ömer'e hâcivi şikâyet ettiler. Bu şair huzura getirildi. Hz. Ömer de "Niçin insanları hicvediyorsun, çünkü hiciv haramdır." Şair: "Bana para vermeleri için hicvediyorum." Hz. Ömer "Dilini kesin" dedi. Orada bulunan ashab emri iki şekilde anladı. Bir kısmı şairin dilinin kesileceğini anladılar. Bir kısmı da Hz. Ömer'in ne demek istediğini anladılar. Kuran'da dilin kesileceğine dair bir kayıt yok. Hz. Ömer şunu kast etti. Ona "*beytü'l-mal*"dan öyle mal verin ki o artık hicvetmesin demek ister.

Hz. Peygamber'e bir ihtiyar kadın gelir ve "Ben cennete girecek miyim" der. Hz. Peygamber "hayır" der. İhtiyar korkar. Aslında Hz. Peygamber bunu kast etmemiştir. Cennete ihtiyar değil genç halde girileceğini kast etmiştir. Bu husus Kur'an için de geçerlidir. Mukaddes kitaplarda görülüyor ki gaye tabirler değildir. Tabirler birer vasıtaadır. Hakikat, dinin istediği hedeftir. Demek ki dinlerde iki husus bulunmaktadır:

1. İbarelerin kast ettiği hedef,
2. Bu hedefe varış için kullanılan lafız ve kelimeler.

Dinleri anlamak için önce hedefi tespit etmek lazımdır. Bu bulunmazsa bir şey anlaşılmaz.

İşte mezhepler gaye ve ibareler arasındaki ihtilaflardan doğmuştur. Bu gaye ve ibareleri anlayamamak ve görememek yüzünden bir takım ayrılıklar zuhur etmiştir.

Şimdi âlim, din ve feylesoflara öğretici diyoruz. Bu üçü arasında ne fark vardır. Âlim: Belli bir sahada çalışan kimsedir. Meselâ kimya âlimi (Kimya terimlerini bilen)... Kelamcı da bir âlimdir. Fakat onun bildiğini herkes bilmez. Feylesof için de durum aynıdır. Fakat din hem âlime hem cahile durumu anlatır. Kim olursa olsun maksadı anlar.

Bunlar arasındaki fark öğretim metodundan ileri gelmektedir.

Diğer sahalar bazı kimseleri alır. Din ise bütün beşeriyete hitap eder. Bunlar içinde âlim, cahil, aptal vs. vardır. Bunlarda müşterek olan vasıf insanıyettir. İnsanda da akıl ve mantık mevcut olan unsurlardır. İnsan ne olursa olsun din bu müşterek vasıflar içinde insana hitap eder. Aynı zamanda dinin sahası bütün beşeriyettir, yani çok geniştir. Kuran'da bir ayet: “ اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ ” bize beşeriyetin öğretim metodunu göstermekte ışık tutar. Peygambere hitaben: “Güzel söz ve hitabet ve münakaşa ile çağır.” Peygamberin takip edeceği ilk yol; insanlara hikmetle çağır (Hikmetten anlayana hikmetle), güzel sözden anlayana güzel sözle, münakaşa ve tartışma isteyenlere münakaşa ve tartışma ile davet et. İşte bu üç ana prensip metottur. (27 Aralık 1971)

Acaba İslâm dini insanı nasıl görmektedir? İnsanı şöyle görür:

İnsan mükellef bir şahıstır. Kendisine herhangi bir teklif yapılacak kimsedir. İslâm nazarında teklif akıllı olan varlığa yönelir. Yani teklif gayri akıl varlığa teveccüh etmez. İnsandaki mevcut olan akıl; doğruyu eğriden ayırt edici bir hakem ve kendisine yönelmiş olan hususları değerlendiren bir nesnedir. Eğer herhangi bir ayet veya hadis gelirse ve akıl bunları anlarsa bu İslâm dinine göre geçerli bir husustur. Hiçbir ayet veya hadis akla mugayir değildir. Böyle bir ayet veya hadis vaki olursa bunun karşısında İslâm dininin tutumu nedir? İslâm dini akıllı hakem olarak kabul etmiştir dedik. Böyle ayet veya hadis vaki olunca hangisini ön plana almalıdır? Bugünlerde bazı sözler konuşulmaktadır ve bazı âlimler aklın dine uymadığını söylemekte ve dini terk etmektedirler. Bu hususta ne yapalım? Kur'an'ın hükümlerinde bir gaye ve bir hedef bulunduğunu söylemiştik. Şimdi esas olan Kur'an'daki hükümlerin ve gayelerin tam olarak tespit edilmesidir. Eğer bu yapılırsa ilimle din arasındaki ihtilaf bertaraf edilmiş olacaktır. O zaman ne âlimlerin sözünü ne de dinin emir ve nehiyelerini terk edeceğiz. Böyle bir durumun gerçekleştiğini anlasak bile problem bitmiş değildir. Biz Müslümanlar Kur'an ve hadisin mukaddes olduğuna inanıyoruz. Çünkü: Kur'an-ı Kerim Allah kelamıdır ve Hz. Muhammed de nebidir, resuldur ve ma'sumdur. Elbette onun şu veya bu hadiste hata ettiği söylenebilir. Ama biz yine âlimlerin sözlerine dönelim. Onların ortaya koyduğu ilim aklın bir neticesidir. Aklın bir hakem olduğu bizzat İslâm

dini tarafından kabul edilmiştir. Acaba aklın ortaya koyduğu ilim kat'i midir, yoksa zanni midir? Eğer aklın ortaya koyduğu ilim kat'iyyet derecesinde olursa; delillerinin de kat'iyyet derecesinde olması gerekir. İlmin kat'iyyet derecesine ulaşması halinde, nasslar ilimle çatışan bir durum arz ediyor ise; ayet ve hadisler te'vil edilir. Bu çok eski zamanlardan beri böyledir. Yani esas olan aklın nasslarla çatışmaması ve aklın delilleri kat'iyyet derecesinde ise; nassların te'vil edilmesi gerekir.

Şimdi esas, **“Kur'an nedir, niçin gelmiştir ve insanlar arasındaki vazifesi nedir?”** suâline cevap arayalım.

Kuran'ın niçin geldiği bir ayetle anlatılmıştır. “Biz, Kuran'ı insanları karanlıktan, aydınlığa çıkarmak için gönderdik.” Kur'an'ın vazifesi “الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ” ayetiyle açıkça anlatılmıştır. Onun hidayet vazifesi insanları aydınlık ve nurlu ufuklara ulaştırmaktır. Herhangi bir camide bir vaiz görürüz. Bu cemaata iyi huyları ve güzel olanları tavsiye eder. O ne fizik, ne kimya ne tabiat öğretir. O güzel ahlakı öğretmekle rehberlik eder. Kur'an; bir ilim, bir matematik, bir kimya kitabı değildir. Kur'an insanlara doğru yolu göstermek için gelmiştir. Şu halde Kur'an'la ilimlerin karşıt olacağı düşünülemez. Kur'an'a baktığımız zaman içerisinde ilimle alakalı mevzular buluruz (nebatat, tarih, astronomi gibi). Bunların hepsi ilimden bahseden Kur'an'ın birer ifadeleridir.

Ancak unutulmamalıdır ki Kur'an'ın esası ve gayesi hidayettir. İnsanları selamete götürmektir. Bu ifadeler ilmi öğretmek için değildir. Esas mesele Kuran'ın hidayet için var olduğunu fakat hidayete götürecektir hususlarda diğer ilimlerden istifade ettiğini unutmamalıdır. Tabii ilimler insanları hidayete sevk etmek için birer vasıta. Meselâ coğrafyada hilalin şekilleri görülüyor ve sebepleri aynı ilimle izah ediliyor. Peygamberimiz zamanında bir kısım insan gelerek hilalden sordular. Hz. Peygamber bunun cevabını biliyor idi. Fakat Kur'an'da bu “Senden hilâlleri sorarlar, onlara deki: Onlar hac vakitlerini bildirmek içindir” cevabı bile insanları hidayete sevk edecek mahiyettedir. Fakat cevap ilmi değildir.

Kur'an'da Ashab-ı Kehf ile ilgili bir kısım var. Bu tarihle ilgilidir. Hz. Peygamber'e Kehf Mağarası'na Sığınanların kaç kişi olduğu ve

ne kadar kaldıkları hakkında sorular sorulmuştur. Bundan önce bir hususa temas edelim. Bu ayetin sebab-i nüzûlü nedir?

Mekke'de ve Mekke Arapları içinde Hz. Peygamber'den önce hiç bir peygamber çıkmamıştır ve Araplar peygamberlerin vasıflarını, onların nasıl olması gerektiğini bilmemektedirler. Hâlbuki Medine'de Hıristiyan ve Yahudi mevcuttur. Onlar kendi nebilerinin vasıflarını bilmektedir. Bu vasıfları öğrenmek için Melekeler gizlice Medine'ye bir heyet göndermişlerdir ve Hz. Peygamber'i imtihan etmek istemişlerdir. Medine'ye giden bu heyet oradaki Hıristiyan ve Yahudi din âlimlerine "Mekke'de kendisinin peygamber olduğunu iddia eden biri çıktı, onun doğru mu yoksa yalancı mı olduğunu nasıl tahkik edelim" diye sordular. Mekke'den gelen bu insanlar peygamberlerin hususiyetlerini bilmedikleri, yani gerçeği tanımadıkları için Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının verecekleri cevap. bâtil dahi olsa, onlar için gerçeğin ta kendisi idi. Çünkü onlar peygamberliğin hakikatini bilmiyorlar ve hakikatin, onların sözlerinden ibaret olduğuna inanıyorlardı. Eğer Hz. Peygamber bu Yahudi ve Hıristiyan âlimlerinin verdiği cevabı verirse -ki bu cevap batıl dahi olsa Mekkeliler için doğru olur- doğru, aksi halde yalancı olacaktı. Medine'deki din adamlarının Mekkelilere söyledikleri şunlardı. "O'na (Hz. Peygamber) Ruh'u sorunuz. Eğer ruh şöyledir, böyledir şeklinde geniş tafsilata girerse o yalancı bir peygamberdir. Sonra Zülkarneyn'i sorunuz. Onun hakkında da geniş tafsilat verirse sadık bir peygamberdir. Ashab-ı Kehf'i sorunuz. Eğer Ashab-ı Kehf'in sayısını ve mağarada kalış senelerini belirtir ise; yalancı bir peygamberdir."

Mekkeli heyetin, Medine'deki din adamlarından Hz. Peygamber'den sorulmasını istedikleri sorular ve cevaplar bunlardan ibaretti. Bu sualler Hz. Peygamber'e sorulmadan ve bu heyet gizlice Medine'ye gittiği zaman Cenab-ı Allah Hz. Peygamber'e bütün bu soruları ve cevaplarını Kur'an-ı Kerim'de belirttiği şekilde inzal etmişti). Kur'an-ı Kerim'in ruh hakkındaki cevabı şöyle idi: "Sana Ruh'u sorarlar, de ki ruh: Rabbimin emrindedir ve sizin onun hakkında bilginiz çok azdır." Demek ki Mekke'deki Ruhbanların ruh hakkındaki, ruhun Allah'ın ilminden olduğu hakkındaki cevapları Kur'an'la aynı olmaktadır. Zülkarneyn hakkında istenilen cevap geniş bir şekilde beyan edilmiştir. Ehli Kehf hakkındaki istenilen cevapta -Mekkeli din adamlarının bilgisi kıt olduğundan- adetleri-

nin beş, altıncısının köpekleri veya altı kişi, yedincisinin köpekleri, yedi kişi, sekizincisinin köpekleri; sene olarak da 309 sene olduğu idi. Şimdi Cenab-ı Allah bu husustaki cevabında yine gayeyi esas alarak Mekkeli heyetin istediği cevaba yönelmiştir. Bu meseledeki tarihi tam olarak bildiği halde ister yanlış isterse eksik olsun istenilen cevaba hidayetini tahakkuku için imtiyaz etmiştir. Burada tarih; hidayete erişme için bir vasıta. Bu noktaya niçin geldik? Kur'an'ın vazifesi insanları hidayete götürmektir. O dediğimiz gibi, bir tarih kitabı değildir. Gayenin gerçekleşmesi buradan Mekkeliler tarafından inanılan Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının verdikleri cevaba uygun cevap vermektir. Kur'an-ı Kerim bir tarih kitabı olsaydı; belki, bu iş için tartışmaya girer, bu âlimler hata etmiştir. Sayıları şudur şeklinde kat'i bir cevaba giderdi. Oysa Kur'an bu din adamlarına inanan Mekkelilerin hidayetini esas aldığı için cevaplarında o istikamette olmuştur.

Yine Kur'an'da tarihle ilgili olarak bir ayet vardır. Bunda İsa'ya hitaben "Sen kendine ve annene yani Meryem'e tapılmasını mı istiyorsun" der. Hıristiyanlık tarihinde böyle bir şey olmadığını iddia eden kilise tarihçileri Kur'an'ı yalancılıkla itham ederler. Kur'an bir tarih kitabı olmadığı gibi kilise tarihçisi de değildir. Bu sebepten o, gördüğünü intikal ettirmektedir. Nitekim o zamanda Arap memleketlerindeki Hıristiyanlar arasında İsa'ya ve annesi Meryem'e ibadet eden küçük bir mezhep mevcut olmuştur. Kur'an işte bu vaki olanı, gördüğünü nakletmiştir.

Hülasa olarak: Kur'an-ı Kerim'in esas vazifesi beşerin hidayetidir. Hangi türden olursa olsun Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ilimler sadece hidayet yoluna götürmekte, açıklayıcı ve yardımcı birer vasıta. Yoksa Kur'an'da bu ilimlerin zikredilişi o ilimleri öğretmek için değildir. Onların kendine mahsus öğrenme yolları vardır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ayetiyle ve Hz. Peygamber'in: "İlim öğrenmek her erkek ve kadın Müslüman'a farzdır" demek suretiyle Kur'an-ı Kerim'in bir ilim kitabı olmadığını ve ayrıca ilmin öğrenme yolları bulunduğunu açıkça beyan etmiştir. Bu hususta daha geniş bir tafsilata girişmek mümkünse de elinizdekiler birer anahtardır.

Netice olarak bir hususu söyleyebiliriz. Kur'an, tam bir salahiyyetle ilmi bize bırakmıştır. (28 Aralık 1971)

İslâm'da Aklın Değeri Nedir?

Daha önce aklın İslâm'da kabul edildiğini ve hükümlerinin de dinde veya dünyada geçerli olduğunu söylemiştik. Aynı zamanda akıl ile din çatışırsa İslâm'ın aklın öne alınması ve dini hükümlerinde te'vil edilmesi gerektiğini söylediğini belirtmiştik. Bu noktada bir soru ortaya çıkmıştı. İslâm dininin vazifesi nedir? Acaba onun vazifesi bize müspet ilimleri öğretmek midir, yoksa başka bir şey midir? Keza İslâm dininin vazifesinin, müspet ilimleri öğretmek olmadığını onun esas vazifesinin; insanların hidayeti olduğunu anlatmıştık. Bu hülasadan sonra yine aynı konuya temas ediyorum. Kur'an'ın, müspet ilim öğretmek olmadığını misallerle gösterdim. Onun hedefinin: tarih, coğrafya vs. olmadığını gördük. Kur'an-ı Kerim'de Yasin suresinde "Ay ki; biz, onun için duraklar tayin ettik. Tıpkı, kuru bir hurma dalına dönünceye kadar (Dönsün)." Ayetin devamında "Güneş için; aya yetişmesi bahis konusu değildir ve gece de gündüzü geçemez. Bunların hepsi de felekte yüzmektedirler." buyrulmaktadır.

Güneş, ay ve yıldızlar kendi yörüngelerinde devirlerini tamamlamakta ve bu hareket esnasında birbirlerine çarpma vuku bulmaktadır. Bunların her biri kendi yörüngelerinde muntazaman seyrederler. Meselâ: Ay, muayyen duraklardan sonra ilk haline avdet eder. Güneş kendisi için tayin olunan hedefe doğru yürür. Bu ayetin sonunda Allah: "ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ" Bu nizam aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir. Buradaki takdir: En ince şekilde hesaplanmış bir ölçü demektir.

Burada mevzu bahis olan ayetten kasıt astronomi öğretmek değildir. Bu ayette güneşin, ayın ve yıldızların çok ince hesaplarla muntazaman vazifelerini yaptıkları belirlenmiştir. Ancak astronomi ile ilgili olan bu ayet bize güneş ve ayın hareketini değil birbirine çarpmaksızın kendi yörüngelerinde seyretmekte olan bu varlıkların işleyişindeki Allah'ın kudretini göstermek içindir. Kur'an'da birçok meseleler zikrolunmuştur. Kur'an'da ve hadislerde zikrolunan bu meseleler iki kısımdır:

Birinci kısım; izah için başvuru olan yollardır. Meselâ: ilimlerle alakalı olan hususlar, doğrudan doğruya bu ilimleri öğretmek için değil esas gaye olan hidayeti izahta kullanılan vasıtalar.

İkinci kısım; bizatihi hidayet için zikredilen ahlaki hususlardır. Bunlar doğrudan doğruya hidayet için zikredilir. Başka bir ifade ile Kur'an ve hadiste iki mesele vardır. Birinci gruptakiler vesile, ikinciler ise gayedir. Biri ulaşılabilecek hedefe götüren yardımcı unsurlar, diğeri doğrudan doğruya ulaşılabilecek şeydir.

Hedef; istenilen varılması gerekli olan noktadır, O noktaya varışta ilimlerden, eski cemiyetlerin tarihlerinden bahs olunabilir. Bunlardan maksat bize ilim öğretmek değildir, Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki bir ayet: "Onların hikayelerinde akıl sahipleri için ibretler vardır" mealindedir. Demek ki esas gaye onların hikayelerini öğretmek değil, onlardan örnek almak, ders almaktır. Kur'an-ı Kerim'in esas hedefinin bize ilimleri öğretmek olmadığını, gayesinin, insanların hidayetini sağlamak olduğunu tekrar tekrar söylüyoruz. Kur'an-ı Kerim'de bulunan bazı ayetlerin, doğrudan doğruya ilme işaret ettiğini söyleyenler de çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'de "Biz kitapta her şeyi zikrettik" şeklinde bir ayet vardır. Yine başka bir ayet de "Biz kitabı sana her şeyi açıklamak için gönderdik;-Yani Kur'an-ı Kerim sana her şeyi açıklar". Yine başka bir ayette "Allah'ın bilgisi olmaksızın hiçbir yaprak düşmez. Anın en karanlık noktalarında dahi olsa bir küçücük tane Allah'ın ilminin dışında olamaz ve bu Kitabı mubinde yaş ve kurudan her şey vardır:'

Bu zikrettiğimiz ayetlerde mevzu bahis olan şey, her şeyin Kuran-ı Kerim'de bulunduğu, her şeyin Kur'an-ı Kerim'de mevcut olduğunu ayetler bildiriyor. Diğer taraftan bizde Kuran'ın ilimleri öğretmek gayesine ma'tuf olmadığını söylüyoruz. Acaba bu ikisi arasında bir tenakuz var mıdır? Önce yazdığımız ve ayetlerde geçen "Kitab" kelimesi acaba Kur'an-ı Kerim'i mi, yoksa Levh-i mahfuza (محفوظ : yazılı olup hiç bir zaman unutulmayan) mı işaret ediyor?

Bu ayetlerde mevzu bahis edilen her şeyin kitapta bulunması hususunda kastedilen Allah'ın ilmi ise; o takdirde Kur'an'ın burada işi yoktur. Yani Kur'an kastedilmemektedir.

İkinci mesele bu ayetlerde geçen "şey" veya "her şey" kelimesi neye delalet etmektedir? Kuran-ı Kerim'de vesileler ve gaye olmak üzere iki kısmın bulunduğunu söylemiştik. Zikredilen bu ayetlerdeki "şey" kelimesi vesile midir, gaye midir? Eğer "şey" den maksat hidayet ise; o takdirde kitapta insanları hidayete ulaştıracak her şeyin

mevcut olduğu kastedilir. Fakat “şey”den kastedilen vesile ise, yani Kuran’ın herhangi bir şeyi izah için kullandığı vasıta durumunda ise; o takdirde Kur’an’da ilimlerin hepsinin tarih, coğrafya ve benzeri ilimlerin mevcut olduğu ortaya çıkar.

Biz Kur’an-ı Kerim’in hidayetle ilgili olarak her şeyi ihtiva ettiğini ve gayenin de bu olduğunu anlamış bulunuyoruz. İlimler hidayete ulaştırmak için kullanılan birer vasıttan ibarettir. Gaye Kur’an’ın bu ilimleri insanlara öğretmesi değildir.

Kur’an-ı Kerim ve hadisler netice olarak bize ilmi öğretmezler, onlar hidayet yolunu gösterirler. Dinde bize ilmi bırakmış ve onu “öğreniniz” demiştir. Cibril Peygamberimiz’e gelerek “اَفْرَأُ” dedi. Peygamberimiz ben okuma bilmem. Bundan kasıt ben ilim adamı değilim, demektir.

Kur’an’ın ilk ayeti “اَفْرَأُ” dır. Hz. Peygamber’e gelen melek ona “oku” demiş fakat o, mükerreren “ما انا بقارى” “Ben okuyucu değilim” demiştir. Aslında Hz. Peygamber’in söylediği bu cümle onun okuduğunu ve fakat yazmayı bilmediğini yani bir ilim adamı olmadığını gösterir. Nitekim bu ayetin devamında “عَلِّمَ بِالْقَلَمِ” “Kalemle öğretti” buyrulur. Bu demektir ki; ilim için esas olan kalemle yani bir okul ile bilmek ve öğrenmektir. Her Müslümana ilim bir farz olarak bir vecibe olarak yüklenmiştir. Bir şey öğrenmeyen Allah katında mesul olacağı açıklanmıştır.

Müslümanlar ilmi yanlış anladılar. Onlar zannettiler ki; ilim, yalnız cami duvarları arasındadır. Bu çok yanlış bir şeydir. Kur’an bir hidayet kitabıdır ve ilim öğrenmeyi bize farz kılmıştır. Yani ilim öğretmez, ilim öğrenmeyi mecbur kılar. Müslümanlar İslâm’ı tam manasıyla anlayamadı. İslâm emir verdi ama biz yapmıyoruz. İnsanın mucizesi kafasıdır. Aklını kullanarak ilme vakıf olabilir. (10 Ocak 1972)

İslâmiyetin anladığı manada ilim, her şeyden evvel yazı ile ve öğrenme yoluyla elde edilen bilgidir. Eskiden beri Müslümanlar, ilmin nereden geldiği hususunda fikir yürütmüşlerdir. İlmin kaynaklarından biri haberdır. Bu Kur’an ve hadisin kaynağıdır ve yahut ta akıldır veya kitaptır. Demek oluyor ki; ilim, her şeyden evvel öğrenmek-

le mümkündür. Nitekim İslâm'da bu konuda meşhur olan bir söz şöyledir: “انما العلم يحصل بالتعلم” Bu Abdullah ibn Mes'ud'a nispet edilmiştir ve “İlim ancak öğrenmekle elde edilir.” Demek oluyor ki; kerametle, tabiat olaylarının üstündeki şeylerle veya hayal ile ilim elde edilmez. İlimin tek yolu öğrenmektir. (Peygamberler bundan müstesnadır). Çünkü; Allah, ona bir mucize kabilinden öğretiyor.

Akaid sahibi olan Nesefî; insanlar için gerekli olan ilmin kaynaklarının Kur'an, hadis ve beşer akli olduğunu söylemiştir. Bu, biz insanların ilim kaynaklarıdır. Elbette, tabiatüstü mucize ile yani Allah tarafından öğretilen, Allah'ın vahyine mazhar olan Peygamber bunun dışındadır. Bu mesele ilmin akılla, kitab ve okulla elde edilmesi meselesi onun için söz konusu değildir.

İnsanın garip güçleri için: Alexis Carrel'in: “*İnsan Bu Meçhul*” adlı kitabı vardır.

İslâmiyet'in Hedefleri

İslâm Dini niçin geldi? İslâmiyetin hedefleri nedir? Cibril hadisinde İslâm Dini; İslâm, İman ve İhsan olarak üçe ayrılmıştır. Bunlar topyekun İslâm Dini'ni ifade eder. Ayrıca bu hadiste Cibril Hz. Peygambere “İslâm nedir?” diye sorarak ameli kısmı, “İman nedir?” diye sorarak da itikadi kısmı ayırmıştır.

İslâm bu hadisteki ameli ve itikadi kısımla insanın istikametini esas almıştır. Yani insan gerek ameli noktadan, gerekse itikadi noktadan tamamen hür bırakılmamış ve onun istikametini temin için, birtakım müdahalelerde bulunmuştur. İslâm insanın amellerini de fikirlerini de kontrol etmiştir (eder). Fikri kısmında İslâm insana hak yollarını göstermeyi hedef alır. Amel kısmında da İslâm'ın gayesi insanlar arasında adaleti gerçekleştirmektir. Amel iki kısımdır:

1. Zahiri amel (Namaz, oruç, hac, zekat v.s.)
2. Kalbi amel (Haset, kin, haram, Allah sevgisi v.s.)

Diğer taraftan amel iki kısma daha ayrılır:

1. Allah'la insan arasındaki muamele,
2. İnsanla insan arasındaki muamele,

Birincisinde İslâm; bize, Allah'a nasıl ibadet edeceğimizi, yapacağımız ibadetin yanlış olmaması için gerekli yolları öğretir. İkincisinde de insanın diğer insanlara karşı adaleti teessüs ettirmesi için

gerekli yollar öğretilir. Bu İslâm'ın vazifesidir. İslâm'ın niçin geldiğini gösterir. Ameli kısım İslâm hukukunun üzerinde durduğu bir sahadır. Bizim asıl konumuz, itikadi olan birinci kısımdır.

İslâm'ın itikadi kısımdaki hedefi bize hak ve hakikat yollarını öğretmesidir demiştik. Hak nedir? Hak: Bir "Sırât-ı Müstakîm" (doğru yol)dur ki, ifrat ve tefrit arasında orta yolu gösterir. Yani ne sağa ne sola aşırı bir şekilde sapmamızı istemez. Mevcut olan mezhepler arasında doğru sözü söylemiş, doğru görüşü savunmuş olanlarını bulmamızı ister. İslâmiyet'te Sırât-ı Müstakîm, en ehemmiyetli noktalardan biridir. Kur'an-ı Kerim'i okuduğumuz zaman gerek şeriata, gerekse düşüncenin yöneldiği hedefin Sırât-ı Müstakîm olduğunu görürüz. Nitekim bir günde farz namazlardan 17 defa "اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" demek suretiyle bunun önemi ortaya konmuş olur.

Sırât-ı Müstakîm'in gerçekleştirilmesi cidden güçtür. Allah'ın kendisini her türlü hatadan uzak kıldığı Hz. Peygamber bile Sırât-ı Müstakîm'in güçlüğünü bizzat söylerdi. Nitekim bir hadisi şerifte "Hud Suresi saçımı ağarttı" buyurmuştur. Bu suredeki "فاستقم كما امرت" Emr olunduğun şekilde doğru yolu tut" ve bu ayetin Hz. Peygamber'in omuzlarına yüklediği mes'uliyet ve onun bu mes'uliyeti duyduğu saçını ağartmıştır. Şu hadisi şerifte Peygamberimiz ahabına Sırât-ı Müstakîm'i izah etmiştir ve eliyle yere bir doğru çizgi çekmiş, bunun sağ ve soluna muhtelif yollar çizdikten sonra elini ortadaki düz çizgi üzerine koyarak "وان هذا صراطي مستقيما" "İşte bu benim doğru yolumdur. Ona uyunuz ve diğer yolları takip etmeyiniz, zira Sırât-ı Müstakîm'den uzaklaşırsanız" ayetini okumuştur. (11 Ocak 1972)

Hakikatin Bilinmesi

Mezhepler Tarihinde konumuz "Hakikatin Bilinmesi"dir. Kur'an-ı Kerim ve hadisleri okuyan mezhep saliklerinden bir kısmı hakikati anlamış, bir kısmı ise anlamamıştır, Fakat bunlar okuduklarının hakikat olduğunu söylemişlerdir ve o görüşlerini savunmuşlardır. Hz, Peygamber duasında şöyle demiştir: "اللهم ارني الحق كما هو" *Allahum bana hakikati olduğu gibi göster ve ona uydur.* Hz. Peygamber bu hadisinde Allah'tan ne istiyor. O Allah'tan hakikati hatasız bir şekilde olduğu gibi göstermesini ve böylece ona uymayı istiyor. Müs-

lûmanlar Kur'an'ı okurlar. Niçin? Hakikati bulmak ve ona göre davranmak için. Oysa bir kısmı hakikat olmadığı halde gördükleri şeyin hakikat olduğunu zannetmişlerdir. İşte Hz. Peygamber'in talebi hataya düşmeyecek şekilde hakikati olduğu gibi görmektir. Kur'an'ı ya cahilliğimizden veya Kur'an-ı Kerim'i okuduğumuzda gayeye varmak için kullanacağımız deliller hatalı ise; ulaşacağımız netice de hatalı olacağından yanlış okuyabiliriz. Hataların üçüncü ve en mühimi ameli veya itikadi mezhep mensupları insanların Kur'an-ı Kerim'i okuyuşlarındaki hatalı durumdur. Yani onların Kur'an'ı okuyuş keyfiyetleri, hatalı neticelere varılmasını intac (sonuçlandırma) etmiştir.

Kur'an-ı Kerim 23 senede nazil olmuştur. Eğer Kur'an'dan bir hüküm çıkarmak istersek onu başından sonuna kadar okumamız lazımdır. Nitekim "Kuran'ın bazı ayetleri diğer bazılarını tefsir eder" denilir.

Meselâ; namaz hakkında bir hükme ulaşmak istiyorsanız Kur'an'ı başından sonuna kadar okumanız gerektir. Ama eksen mezhep mensupları herhangi bir hüküm verirken ayetlerden bir kısmını almış, diğerlerini terk etmiştir. Böylece ulaşılan netice de hatalı olmuştur. Kur'an-ı Kerim bir hakemdir. Hem de; ameli veya itikadi meselelerle bir ihtilafa düştüğümüz zaman son söz, kendisinin olan bir hakemdir. Bu sebepten Kur'an-ı Kerim'i okuyan bir insanın onu gerçek manasıyla anlayabilmesi için sayfalarını açtığı zaman, ister Eş'ari, ister Maturidi, isterse Mutezile veya Hariciye mezhebine mensup olsun, kendi mezhebine ait görüşleri arkada bırakması lazımdır. Ancak böylece Kur'an'ın doğru hükmüne ulaşabilir. Mezhep mensubu olan Müslümanlar Kur'an'ı bu şekilde okumalıdır. Kaldı ki, onlara göre mezheplerinin görüşü esastır. Meselâ: Eş'ariler kendi görüşlerini hakem kabul ettiler yani esas olarak aldılar ve Kur'an-ı Kerim'den kendi görüşlerini takviye edecek deliller bulmakta faydalandılar. Buna göre Kur'an-ı Kerim ikinci dereceye indiriliyor ve görüşlerin savunmasında faydalanılan bir yardımcı olarak ele alınıyordu. İşte mezheplerin kendi görüşlerini esas alarak, Kur'an'ı yardımcı durumuna indirmeleri, mezhepler bakımından birçok ihtilafın zuhuruna sebep oldu. -İmam Gazzali " فضائل قراءة القرآن " adlı kitabında bu hususta bilgi veriyor. -

Kur'an-ı Kerim insan hakkında, pek çok ayetlerinde bahseder. Bu ayetlere göre insan, yaratılışında beyaz bir sahife halindedir. Eğer o, iyi ameller işlerse defteri beyaz kalır, kötü ameller işlerse defteri karalanır. Yani İslâm'a göre insan; her şeyden önce iyiyi de kötüyü de işlemesi kendi iktidarına bağlı temiz bir varlıktır. Hıristiyanlıkta olduğu gibi illa günahı işlemiş olan Adem'in suçunu yüklenmek gibi başlangıçta ilgili bir bağlılığı, bir günahı yoktur. Onun defterini temiz tutması da, kirletmesi de kendisine bağlıdır. İnsan akıllı ve mes'ul bir varlıktır. Yine Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde insana kendisinde mevcut olan aklını kullanması ve ona göre hareket etmesi emredilmiştir.

Kur'an-ı okumak ve anlamak insana emr olunmuştur. Okumak ve anlamak düşünmek demektir. Bu duruma göre; düşünmek bir farzdır. Nitekim Kur'an'da "*Düşünmüyor musunuz, anlamıyor musunuz, semavâtın ve arzın yaratılışını düşününüz*" gibi pek çok emirler vardır. Her biriniz bunları düşününce ortaya ne gibi bir sonuç çıkmaktadır. Herkes kendi aklına, zekâsına, anlayış ve kültürüne göre okuyup anlayacağı için o kadar çok ve çeşitli görüşler ve anlayışlar doğmaktadır. Görülüyor ki; Kur'an-ı Kerim bize düşünmeyi emretmiştir, biz de düşünmüşüz ve neticede ihtilaf etmişizdir. Demek ki; Kur'an-ı Kerim'in düşünmek ve anlamak emri var oldukça ve her birimiz bulduğukça bu ihtilaf mevcut olacaktır. Zaten Allah bu emrine göre: bizim ihtilaf edeceğimizi biliyordu. Buna göre; ihtilaflarınız Kur'an'ın hususiyetinden gelen tabii bir durum olmaktadır. Netice olarak Kur'an'ın düşünce emri devam ettikçe, aramızda doğacak ihtilaf kötü bir şey değildir. İkinci olarak ta bu emrin mevcudiyeti ihtilaf sebeplerinin en başında gelmektedir. Çünkü bu düşünme emrine göre herkesin kendine mahsus görüşlerinin olması tabiidir. Baştan beri söylediğimiz sözlere göre; İslâm dini bir tevhid dinidir. Fatıha Suresi'nde "*إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ*" diye okuyoruz. Buna göre insan doğrudan doğruya Allah karşısına konulmuş olan bir varlıktır. Kendisiyle Allah arasında hangi işi olursa olsun bir put veya şahıs yoktur. Yani İslâm'da bir ruhban sınıfı, bir aracı yoktur. Hıristiyanlıkta mevcut olan kilisesi ve teşkilatıyla Hıristiyanlığı, Hıristiyanlara açıklayan ve öğreten papaz sınıfı İslâmiyet'te mevcut değildir. İnsan Allah karşısında Kur'an-ı Kerim'i okumak ve anlamakla mükellef tutulmuştur. Her Müslüman Kur'an'ı okuyup anlamak ve

ona göre neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmek hususunda hürdür. Hâlbuki Hıristiyanlıkta bir Hıristiyan kiliseye bağlı olduğu için doğru ve yanlış bilmek noktasında papaza bağlıdır. Müslümanlık insana tanıdığı hürriyet sebebiyle araya bir vasıta bir aracı koymamıştır. Kur'an'a bakarak hükümleri bilmek ve tanımak bakımından insanın serbestliği vardır.

Netice olarak; Kur'an'ı bilmek ve anlamak emri ile insanın bu yoldaki hürriyeti; mezhepleri ve anlayış farklarını doğuran iki mühim sebeptir. Bu ihtilafların doğuşu bizce değil, bizzat Kur'an'ın emri ile ortaya çıkmış olan ve dinin tabiatından çıkan bir olaydır.(17 Ocak 1972)

Kur'an'ın Üslûbu (İfadesi)

Kur'an-ı Kerim'in bir ehemmiyeti vardır. Kur'an-ı Kerim'de bulunan cümlelerden bir teki dahi birçok şekilde tefsir edilebilir. Binaenaleyh bir kimse Kur'an'ı okuduğu zaman bir şekilde anlayabilir. Demek ki Kur'an'ın üslûbu insanların onu çeşitli şekillerde anlamasına müsaittir.

Kur'an-ı Kerim kendi konulan içerisinde iki şeyden bahseder. Amel ve itikad. Amel; insanın fiilleridir. Alış-veriş. namaz v.s. insana ait olan amelleri Müslümanlıktan önce dahi Araplar dil yönünden biliyorlardı. Yani bu kelimelerin ifade ettiği manalar biliniyordu. Fakat bu fiiller İslâm'ın belirttiği şekilde değildi. Amelle ilgili hususların bahsedildiği bu birinci kısım, dediğimiz gibi kelime olarak Araplar tarafından biliniyordu. İslâm bunların mahiyetlerini değiştirmişti. İtikadi meselelerin bahsedildiği ikinci kısım ise; anlama bakımından gerçekten güç meseleleri ihtiva ediyor. Çünkü bu kısımda, görülmeyen, işitilmeyen hususlar, Allah ve Allah'ın eli, yüzü, sırat. mizan v.b. mücerred meseleler ortaya konuyordu ki; bunlar anlaşılması güç, gaybe ait hükümlerdir. Bu birinci kısım ihtilafın çok olduğu bir kısımdır. Eğer bir kimse itikadla ilgili olan ayetleri Kur'an-ı Kerim'den okur ve anlarsa, elbette onun şu veya bu husustaki açıklaması ile bir diğerininki farklı olacaktır. Bu bakımdan amelî kısım ile ilgili ihtilaflar nihayet belli meselelere inhisar edeceği için az olacaktır. Fakat itikadî meselelerle ilgili ihtilaflar bundan çok daha fazladır. Birinci kısım ile amel ile ilgili ayetlere "Muhkem" denir. Bunlar anlaşılması kolay ahkâm ayetleridir. İkinci kısım yani

itikada müteallik meselelerle ilgili ayetlere “Müteşabih” ayetler denir. Bu iki taksimi bizzat Kur’an-ı Kerim yapmaktadır. Ali-İmran Suresi’ndeki ayettedir.

“Kitabı sana indiren O’dur. O kitabta kitabın anası olan muhkem ayetler vardır. Diğerleri ise müteşabih olanlardır. Kalblerinde sapıklık olanlar fitne çıkarmak ve tevilde bulunmak için, bu ayetlerden müteşabih olanlara uyarlar. Oysa bunların tevilini ancak Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar da; O’na inandık ve onların her ikisi de Allah’tandır derler.”

Kur’an-ı Kerim’deki bu ayet, ayetleri muhkem ve müteşabih olarak ikiye ayırmakta ve bunlardan müteşabihleri tutarak te’vilde bulunmak isteyenlerin kalplerinde sapıklık olduğunu bildirerek fitne çıkarmak için bu yola sapanları ilham etmektedir. Kur’an-ı Kerim her insana Kur’an’ı okumasını ve anlamasını emretmiştir. Diğer taraftan Kur’an’ı okuyacak müteşabihleri te’vil etmek isteyenleri de fitne çıkarmak istiyorlar ithamıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Kur’an’ın müteşabihleri te’vil etmek isteyenleri sevmediği açıktır. Şimdi bu durumda Kur’an’ı okuyup, anlama emri ile müteşabihleri te’vil edenleri itham gibi birbirine zıt iki durumla karşılaşıyoruz. Acaba bu nasıl açıklanabilir? Daha önce Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasında hatanın nereden zuhur ettiğini belinmiş ve demiştik ki; metot bakımından Kur’an’ın bir tek ayetini okuyarak anlamak ve bir tek hükme ulaşmak, bizi yanlış bir sonuca ulaştırır. İlmî nokta-i nazardan doğru sonuca ulaşmak, bütünü kavramakla olur. Meselâ bir kitap hakkında rapor yazmanızı istesek, o kitabın üç sayfasını okuyarak vereceğimiz hüküm, doğru bir hüküm olmaz. İşte Kur’an’ı okumak ve anlamak emrini üzerinde taşıyan bir insanın da yapacağı şey onun tamamını okumak ve anlamaktır. Kur’an’ın söylediği de müteşabihlere hemen nazil olduğu zaman mana vermek değildir. O. Kur’an’ın tamamı nazil olduktan ve her şey bittikten sonra okunup anlaşılmasını istemiştir. Bu noktadan bakılırsa bir tenakuz görülmez (Bu yüzden mezhepler doğmaktadır). Muhkem ve müteşabihten bahseden bu ayeti; Müslümanlar iki şekilde anladılar. Bunlardan büyük bir ekseriyet ve Ehl-i Sünnet, müteşabihleri te’vil etmenin yasaklanışının Kur’an’ın metoduna bağlı olarak belli bir zamana inhisar ettiğini, geçici olduğunu söylediler. Onlara göre; Kur’an’ın inzali tamamlandıktan sonra muhkem ayetlere istinad ederek

te'vilde bulunmak serbesttir. Bir kısım Müslümanlar da -ki bunlara Hanbeliler de dahildir-müteşabihleri te'vil etmenin yasak oluşunu devamlı olarak gördüler ve bu ayetle sözü edilen müteşabihlerin te'vil edeni itham keyfiyetinin daimi olduğunu ileri sürdüler. Her ne şekilde olursa olsun Kur'an-ı Kerim bu ayetle Müslümanları ikiye ayırmış, yani bizzat kendisi iki mezhep onaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi te'vile kat'iyen yanaşmayan "Selefiye"dir. Bunlara te'vilatın bilinmesini Allah'a havale ettikleri için (مفوضة) Mufavvida da denilir.

İkinci kısım müteşabihlerin te'vil edilebileceğini kabul eden "Halefiye"dir. Bunlara (معولة) Muavvile de denir. Meselâ: Miraç meselesinde ashab ayrılıyor. Bir kısmı bunu te'vil etmeden kabul ediyor (Hz. Ebubekir gibi). Delilin nedir diye sorulduğunda "إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" diyor. Bir kısmı da (Hz. Aişe, Abdullah bin Abbas) akılla hareket edip, Miracın cismen değil ruhen olduğunu kabul ediyor. Şu halde Peygamberimiz devrinde dahi görüşler değişiklik arz ediyor. Netice olarak:

1. İslâm'ın verdiği hürriyet
2. Kur'an'ı okuyup anlama emri
3. Kur'an'ın üslubu özelliklerinin çeşitli şekillerde anlamaya müsait oluşu
4. Muhkem ve müteşabih ayetler meselesinden; görüş ayrılıkları zuhur ediyor.

Bunların hepsi dâhili sebeplerdir. Bu ihtilaf kötü bir şey değildir. Bu ihtilaflara dâhili sebeplerden çıkan ihtilaflar denir. Doğru hareket ettiğimiz müddetçe bu ihtilafların mevcudiyetinde bizim bir kusurumuz yoktur. Diğer taraftan Hz. Peygamber bir hadisinde: "Ya-hudiler 71, Hristiyanlar 72 fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim ise 73 fırkaya ayrılacaktır. Birisi müstesna diğerleri dalâlette kalacaktır. (Cehenneme gidecektir)" Aynı hadisin Tirmizi'deki rivayetinde şöyle bir ilave vardır. Ashabdan bazıları "Ya Resulallah, kurtulacak bu fırka hangisidir?" diye sordular. Hz. Peygamber cevaben: "Benim ve ashabımın yolunda olanlar" dedi. (18 Ocak 1972)

Daha önce Müslümanlar arasında geçen ihtilaflardan bahsettik. Bu ihtilafların da birçok sebebi mevcuttur. Bu sebeplerin birincisi, bizatihi ihtilaf dinin özelliğidir. Yani teslimiyetin insana vermiş olduğu tefekkür hürriyetidir ki; neticesi itibariyle bu ihtilaflar ortaya çıkmıştır. İkinci sebebi ise Kur'an-ı Kerim'in insana onu okumayı ve anlamayı emretmiş olmasıdır. Kendilerine Kuran'ı okumaları ve anlamaları emredilmiş olanlar, zekâları anlayışları ve diğer hususiyetleri ile farklılıklar arz ettikleri için okumaları ve okuduklarından bir anlam çıkarmaları da farklı olmuştur.

Üçüncü sebebe gelince: Kur'an-ı Kerim insana iki şeyden bahseder. Birincisi amellerimizdir. Yani bunlar insanın yaptığı şeylerdir ve onlar hakkında bu iş iyidir, şu kötüdür şeklinde bahseder. Bunların anlaşılması kolaydır. Bu kısma muhkem denir. İkinci kısım görmediğimiz gaybe ait hususlardır. Bu kısım, lügatle ilgili olup ister Arapça, isterse başka bir dille olsun izahı güçtür. Meselâ: Kur'an-ı Kerim: "يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ" Allah'ın eli onların elinin üzerindedir" dediği zaman. Allah'ın elini görmüyoruz. Gördüğümüz ve bildiğimiz kendi elimizdir. Yine Meselâ "وجه الله, و يبقى وجه ربك" ayetlerini ele alırsak, asıl bildiğimiz kendi yüzümüz ve gözümüzdür. Bu ayetlerde zikri geçen Allah'ın eli, yüzü ve gözünü kelimelerle izah etmek çok zordur.

Biz gördüğümüz şeyler hakkında izahlarda bulunuruz. Ama burada eli, gözü ve yüzünü izah etmek istediğimiz zaman onları kendi elimiz, gözümüz ve yüzümüzle açıklamak cihetine gideriz. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim'de: "ليس كمثلها شيء" "Hiç bir şey onun benzeri değildir" buyrulmaktadır. Bu durumda bunları açıklamak için değişik şekillerde ifadeler kullanırız. Burada geçen kelimeleri kendi anladığımız şekilde izah etmek mümkün değildir. Bu sebepten onları izah ederken bu sıfatlara tekabül edecek başka kelimeler aramak yoluna gider ve böylece o kelimeyi bir yana bırakarak mukabili olan bir başka mana ile izah yoluna gideriz. Meselâ: "Her şey fanidir. Sadece Allah'ın yüzü kalacaktır" ayetinde "Allah'ın yüzü" sıfatını olduğu gibi açıklayamayacağımıza göre ona Arap dilinden uygun bir mana arama yoluna gidilmiştir. Burada Allah'ın yüzünden maksat doğrudan doğruya Allah'ın zâtıdır. Bu zat kelimesi nasıl bulunmuştur? İnsanın uzuvları arasında en değerli olanı yüzüdür. Arap dilinde de bir

kavim veya bir topluluk içerisinde ileri gelen en değerli kimseden bahsederken “وجه” kelimesi kullanılır. Bu kullanışta bahsedilen şerefli, en değerli kimse anlaşılır. İşte burada “وجه الله” ifadesini Allah’ın zatı şeklinde tefsir ederiz. Bu ayeti gördüğümüz gibi iki şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi Allah’ın yüzü kendi yüzümüz gibidir. İkincisi Allah’ın yüzünden maksat zatıdır. Bunlardan hangisi doğrudur? Birinin veya diğerinin doğru olması mümkündür. Dikkat edilecek esas mesele görmediğimiz hususlara ait kelime veya cümlelerin herkesin kendi anlayış veya idrakine göre, değişik şekilde açıklanmakta olduğudur. Mugayyebatta (gaybda olan) şeylere müteşabih diyoruz. Bunlar değişik şekillerde tefsir edilebildikleri için Müslümanlar arasındaki ihtilafları çoğaltan hükümlerdir. Bahsettiğimiz bu dört sebep doğrudan doğruya Kur’an’ın hususiyetinden ileri gelmektedir. İslâm’ı din olarak indiren Kur’an’ı okuyup anlamayı emreden Allah’tır. Onu insanlar halk etmemiştir. Kur’an’ın üslubunu, muhtelif manalar ifade eden, kelimelerini tayin eden ve seçen de Allah’tır. Bunda insanların hiçbir rolü olmamıştır. Keza Kur’an-ı Kerim’deki muhkem ve müteşabih şekilde çözümlenen ayetleri de koyan Allah’dır. Görülüyor ki; bunların hiç birinde insanların bir rolü olmamış, onlar sadece Kur’an’ı okuyup anlama bakımından değişik tezahürler ortaya koymuşlardır. Bunun için bu dört sebebe Kur’an’ın bünyesinden doğan sebepler diyoruz. Kur’an’ın hususiyetinden doğan bu ihtilaflar makbul ihtilaflarıdır. Çünkü Allah emretmiş, Kur’an-ı Kerim emretmiş ve insanlar buna bağlı olarak, bu meseleler üzerinde düşünmüşler ve ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaflara bir itirazımız yoktur. Fakat Kur’an-ı Kerim’de

“وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا”

“Allah’ın ipine (Kur’an-ı Kerim) sınıksız sarılın ve ayrılığa düşmeyin” buyrulmaktadır. Bu ayet daha önce söylediklerimize zıt düşmektedir. Aynı konuda bir hadis-i şerif daha da ileri giderek “Yahudiler 71, Hıristiyanlar 72 fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim ise 73 fırkaya ayrılacaktır. Birisi müstesna diğerleri dalâlette kalacaktır. (Cehenneme gidecektir)” demektedir.

Bu hadis yukarıdaki ayetle beraber ihtilafların beğenilmediğini, ihtilaf etmiş olanların ekseriyetinin cehenneme gideceğini söylemek-

le, yukarıda ifade ettiğimiz hususlara aykırı bir durum göstermektedir. Acaba bu nasıl çözümlenebilir? Önce şu üç meseleyi, yani ayet ve hadislerde bulunan şu üç ifadeyi bilmek lazımdır.

1. Allah'ın ipi (حَبْلِ اللَّهِ) nedir?
2. Hadiste zikredilen 73 fırka nedir?
3. Cehenneme gidecek olanlar kimdir?

Cibril hadisinde iman zikredilirken Allah'ın kitaplarına iman etmenin şart olduğu söylenir. Burada ayette bahsi geçen (حَبْلِ اللَّهِ) Allah'ın Kitabı Kur'an'dır. Kur'an'a inanmak ne demektir? Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kitabı olduğunu ve içindekileri inkâr etmeksizin kabul eden kimse Allah'ın ipine sarılmış kimsedir. Kur'an'da bildiğimiz kaza ve kader vardır. Müslümanlardan bir kısmı kaza ve kadere inanıp kabul etmekte, bir kısmı ise kabul etmemektedir. Acaba kaza ve kadere kabul etmeyen bu kimselere kafir diyebilir miyiz? (6 Mart 1972)

İkinci olarak hadiste Yahudiler ve Hıristiyanların 71-72 fırkaya ayrıldığını, Müslümanların ise onlara ilave olarak 73 fırkaya ayrıldığını söyledik. Acaba Müslümanların fırka adedi bakımından onlardan fazla oluşunun sebebi nedir?

Müslümanların 73 fırkaya ayrılacağı hadis üzerinde üç ayrı görüş vardır. Bunlardan birincisi Müslüman olmayanların yani; bazı müsteşriklerin görüşüdür ki; onlar Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlara nazaran bir fazla fırkaya ayrılmasını Hz. Peygamber'in ümmetini methetmesi olarak değerlendirmişlerdir. Bu yanlıştır. Çünkü Peygamber Efendimiz bu hadisi ümmetini methetmek için söylemiş olsaydı 73 fırkadan biri Cennete, diğerleri Cehenneme gidecek demezdi. Bu ifade bir meth değil, doğrudan doğruya durumu ortaya koymaktadır. İkinci görüş ise fırkaların adedinin 73 sayısında dondurulmasını hedef alan bir görüştür. Bunlar; Mutezile, Havâric, Cebriye. Şia, Ehl-i Sünnet gibi mezhepleri sayarlar ki neticede toplamı 73 olur. Bu görüş de hatalıdır. Çünkü hiçbir zaman insanın görüşlerini tahdide ve onları bir noktada durdurmaya imkân yoktur. İnsan her devirde yeni fikirlere sahip olabilir ve bunun sayısı da bir adetle dondurulamaz. Bu bakımdan mezhepleri konu alan “*el-Milel ve'n-Niha*” kitaplarının tasnifleri gayri ciddidir. Üçün-

cü görüş, bu hadisin çokluk ifade ettiğini söyler. Buna göre; Yahudi ve Hıristiyanlar 71-72 gibi çok fırkaya ayrılmıştır. Benim ümmetim ise onlardan daha çok sayıda fırkaya ayrılacak manası çıkar.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hadisi Şeriflerde bazı adetler zikredilir. Zikredilen bu adetlerin esas sayıyı mı, yoksa mübalağalı bir çokluk mu, ifade ettiğini nasıl anlarız? Meselâ: Kur'an-ı Kerim'de Kıyamet Gününün uzunluğundan bahsedilirken bir yerde 50.000 senenin bir güne müsavi olduğu ifade edilir. Yine âlemin yaratılışında 6 gün ifadesi kullanılır. Acaba bunlar nedir? Kur'an veya hadisteki adetleri değerlendirebilmek için şuna dikkat ederiz. Eğer ayet veya hadiste zikredilen adet, şer'i bir hükmün izahı sadedinde kullanılmış ise bu sayının tam karşılığı demektir. Meselâ, Ramazan orucu şu kadar adettir gibi ifadeler, sayıların tam karşılığını verir. İslâm dini Müslümanların ikide bir yemin etmelerini istemez, fakat bir kimse yemin erlerde bu yeminini bozarsa, Kur'an onun için şu cezayı koymuştur: On fakiri doyurmak, şayet buna gücü yetmiyorsa üç gün oruç tutmak. Burada sözü edilen sayılar şer'i bir hükmün izahını yapmaktadır. Tam karşılıklarını ifade eder. Ama Kur'an ve hadislerdeki bu tasnifin dışında kalan sayılar mübalağa içindir, çokluk ifade eder. Mübalağa kısmındaki ayetler ve hadislerde ya bizzat Allah'ın fiili ile alakalıdır veyahut insanların durumunu açıklamak içindir. Meselâ Allah'ın fiilleriyle alakalı olarak şu mealde bir ayet vardır "*Biz yeri göğü ve arasındakileri altı günde yarattık ve hiçbir yorgunluk duymadık.*" Bu ayetle görüldüğü gibi sayılar, Allah'ın fiilleri ile ilgili olduğu zaman küçülmekle dolayısıyla Allah'ın kudreti o kadar kısa zamanda böyle büyük bir işi yapmış olmasından dolayı büyümektedir. Sayıların insanlarla alakalı olan mübalağasına gelince; burada da sayılar büyümekte ve insanın psikolojisini en iyi şekilde aksettirmektedir. Şöyle ki; meselâ kıyamet gününde kitabı sağ veya sol elinden verilmiş olan insanlar ne yapacaklarını bilmez, şaşkın bir halde beklemektedirler ve onlar için orada geçen bir saniye bir sene veya 50.000 sene gibi uzun gelmekte yani insanda böyle bir his uyanmaktadır.

Dördüncü olarak; hangi fırkanın fırka-i nâciye olduğu diğer 72 fırkanın cehenneme gideceği hususu idi. Bu hususta bütün fırkalar bu hadisi, kendi mezhepleri açısından tefsir ettikleri için, fırka-i nâciyenin kendileri olduğunu iddia etmişlerdir. Her fırka kendisini

kurtuluşa ermiş olarak görünce diğerlerini cehenneme sokmakta tereddüt etmemiştir. Hâlbuki Allah “*Rahmetim, her şeyi kuşatmıştır.*” buyurmaktadır. Diğer taraftan bu hadisin sonunda Tirmizi’den naklen fırka-i nâciye şöyle tasvir olunmaktadır. Hz. Peygambere “*fırka-i nâciye kimdir?*” diye sordular. Hz. Peygamber cevaben buyurdu: “*Benim ve ashabımın yolundan giden fırkadır.*” Hz. Peygamber ve ashabının yolu hangisidir? Bu hadis irad buyrulduğu zaman, Müslümanların üzerinde mutlak birleştikleri hususlar şunlardır:

1. Allah vardır ve tekdir yani Allah’a iman.
2. Allah’la insanlar arasında Allah’ın gönderdiği Peygamberleri bulunur. Bu da, Peygamberlere imandır.
3. Ahiret gününe iman.

İmanın esasları içinde zikrettiğimiz kitaplara iman, haliyle Allah’a ve Resullerine inanılınca kitaplarına da inanmak gerekir. Meleklerine imanda aynı şekildedir. Yani melekler ve kitaplara İman Allah’a ve Peygamberlere İmanın zaruri neticesidir. Bu söylediğimiz Allah’a, Nebilere ve Ahiret gününe iman, ashab olsun veya olmasın Müslümanların inandıkları ve üzerinde birleştikleri üç ana temeldir. Zaten İslâmiyet iman bakımından bu üç ana temele dayanır. Hz. Peygamberin ve ashabının yolu budur. Bu üç esasa inanan herkes ve her fırka İslâm dairesinin içindedir. Nitekim bütün semavi dinlerde bu üç husus vardır. Eğer herhangi bir İnsan veya fırka bu üç esastan birini dahi inkâr ederse İslâm’dan çıkar, cehenneme gider. Ama bu üç esası kabul edenler fırka-ı nâciyedir. Bu fırkaların hangisinin daha efdal olduğunu tayin de bize düşmez. O Allah katındaki hükmüne tabidir. (7 Mart 1972)

Kur’an’ı Kerim’de bir kaide vardır. Bütün mezhepler bu kaidenin ışığı altında tetkik olunur. Bu da, Sırât-ı müstakîm (doğru yol) dur. Sırât-ı müstakîm İslâm Dini’nde daima istenilen bir şeydir. Kur’an’da Fatiha Suresi’nde “*اهدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ*” buyrulur. Bu sure, Kur’an tarafından her Müslümanın farz namazlarının her rekâtında okunması gerekli olan bir suredir. Yani her Müslüman günde farz namazlar hesabı ile 17 defa bu sureyi tekrar etmektedir. Kur’an-ı Kerim veya İslâm Dini’nin tekrar için bu sureyi seçmiş olmasının sebebi nedir? Hadiste; yine bu Sırât-ı müstakîmden bahsedilmiştir. Abdullah b. Mes’ud’dan rivayet edilen bir hadiste; Hz. Peygamberin

Sırât-ı müstakîm hakkında konuştuğu belirtildikten sonra, bunu izah için Hz. Peygamber'in yere birbirine paralel çizgiler çektiğini nakleder. Hz. Peygamber birbirine paralel çizgilerin en ortasındakini eli ile işaret ederek; "وان هذا صراطى مستقيما فاتبوه" ayetini okuyarak, Sırât-ı müstakîmin ortadaki ana yol olduğunu, onun sağında ve solunda bulunan yollara uyulmaması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği istikameti işaret eden bu orta yola uyan her şey Hablullah dâhilinde olmaktadır. Bu orta çizgiye göre sağ ve solunda bulunanlar, Kur'an'a yakınlık veya uzaklığı göstermektedir.

Hâsılı; Kur'an-ı Kerim insana, Kur'an-ı Kerim'e bağlı olmak ve onun gösterdiği istikamette yürümek şartı ile hürriyetini tanımıştır. "Allah'ın ipine sımsıkı sarılın" ayetinin manası, Kur'an-ı Kerim'e aykırı hareket etmeyin, onun istikametinde olun demektir. Buraya kadar, Kur'an'ın bünyesinden doğan ihtilafları gördük. Şimdi ihtilafların zuhuruna te'sir etmiş olan ve beşeri davranışlardan meydana gelen ihtilaf sebeplerini göreceğiz.

HİLAFET

Peygamber Efendimizin hayatında iki vazifesi vardı. Bunlardan birincisi Allah'tan vahiy alıyor ve onu olduğu gibi insanlara tebliğ ediyordu. Bu onun (nübüvvet) vazifesidir. Bu vazifede bir hilafet konusu yoktur. Yani vefatından sonra yerine falan Resul olsun diyemez. Çünkü kendisi nebilerin sonuncusudur. "Hatemü'l-enbiya"dır. İkinci vazifesi, cemiyeti idare ve İslâm şeriatını tatbiktir. Bu vazifede onun bir halife tayin etmesi mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de hilafet bakımından açık hiçbir şey yoktur. Hz. Peygamber, son defa hastalandığı zaman, Müslümanlar onun ecelinin yaklaşmakta olduğu anlamışlardı. Yanında buldukları bir sırada Hz. Peygamber'in amcası Abbas, Ali b. Ebu Talib'e hitaben "Bu işte (hilafette) bizim bir hakkımız olup olmadığını sor" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, üzerine bir şeyler yazabileceği bir şey istedi. Bu sırada orada bulunan ashab, Hz. Peygamber'in bu isteği üzerine tartışmaya başladılar. Bir kısmı Hz. Peygamberin isteğinin yerine getirilmesini, Hz. Ömer'in içlerinde bulunduğu bir kısmı da: "Elimizde Kur'an-ı Kerim vardır; bu bize yeter" dediler ve Hz. Peygamber hiç bir şey yazdırmaksızın vefat etti.

Böylece hilafet hakkında Hz. Peygamberden yazılı veya sözlü hiç bir şey intikal etmedi. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Ensar, Beni Saide avlusunda toplanarak halifeyi seçmek istediler. Muhacirler ise bir taraftan Medine'nin yabancıları olmakla beraber diğer taraftan Hz. Peygamber'in yakınları durumunda bulduklarından elbette, ilk anda halife seçimi için toplanmayı düşünmemişlerdir. Ashabın bir kısmı Hz. Peygamber'in techiz ve tekfini işleri ile meşgul olmuş bir kısmı da Hz. Peygamber'in vefatı üzerine son derece üzülüklerinden bir tarafa çekilmişlerdir. Ensarın toplanmasını öğrenen biri Hz. Ömer'e gelerek bu toplantıdan onu ve Hz. Ebu Bekir'i haberdar etti. Onlar da durumu takip etmek üzere "Ben-i Saide"avlusuna geldiler. Ensar, Sa'd b. Ubâde'nin halife olmasına karar vermiştir. Hz. Ebu Bekir ve yanındakiler oraya gelince, taraflar arasında karşılıklı konuşmalar, münakaşalar başladı.

Biz burada tarih okumuyoruz. Ancak mezheplerin çıkışını intac eden sebeplerin karşılıklı olarak ortaya konulduğu bir hadisedeki tarafların konuşmalarını ve ileri sürdükleri delilleri bilmek, mezhepleri doğuran sebepleri yakalamak bakımından mühimdir. Ensar, "hilafet bizim hakkımızdır" diyor ve sebep olarak şunu ileri sürüyordu. Biz Müslüman olmadan önce İslâm zayıftı. Bizler Müslüman olduk, sizleri bağrımıza bastık ve mallarımız ve canlarımızla İslâm'ı kuvvetlendirmek için çalıştık. Buna karşılık Muhacirlerden konuşan Hz. Ebu Bekir ise diyordu ki: "Biz sizin İslâm'a yardım ettiğinizi ve İslâm'ın sizin yardımlarınızla kuvvetlendiği hususunu inkâr etmiyoruz. Mekke'de Müslümanlığın bizim zamanımızda zayıf olduğu hususu doğrudur. Ancak biz azlığımıza rağmen her türlü tahkire, eza ve cefaya sabrettik." Görülüyor ki; karşılıklı yığılarak ileri sürülen delillerde Hz. Peygamber'in şu veya bu şekilde bir hadis zikredilmemiştir. Burada ileri sürülen deliller. İslâm'a hizmet maksadından olmuştur. Hz. Ebu Bekir de ileri sürdüğü delilde: "Siz de hizmet ettiniz biz de ettik" demiştir. Hâlbuki hilafet için bu yeter sebep değildir. Bu noktaya işaretle Hz. Ebu Bekir konuşmasına şu mealde devam ediyor: "Hilafet için insanların itaat edecekleri bir şahıs lazımdır. Siz, Evs ve Hazrec kabilelerinden müteşekkilsiniz. Cahiliye devrinden itibaren bu kabilelerin üstünlüğü bütün Araplarda tanınmamıştır. Hâlbuki Araplar ta eskiden beri Kureyş'in üstünlüğünü kabul etmişler ve onun riyasetine ses çıkarmamışlardır. Hz. Ebu

Bekir'in bu sözleri üzerine Ensar arasında yeni bir fikir doğdu: "Öyleyse, bir emir sizden bir emir bizden olsun" dediler. Bunun da mümkün olmayacağı izah edildikten sonra bu şiddetli çatışma Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesiyle sonuçlandı.

Dikkat edilirse, bu kadar sert cereyan eden bir ihtilafla, ne Ensar, ne de Muhacir bu konuda bir tek hadis ileri sürmemişler ve karşılıklı olarak mantıki deliller ileri sürmek suretiyle birbirlerini ikna yoluna gitmişlerdir. Ancak Hz. Ebu Bekir'in fikirlerini savunurken ileri sürdüğü "Araplar bu Kureyş'in dışında birinin emirliğini kabul etmez" sözü, aradan geçen zamanla: "*İmamlar Kureyş'tendir*" şeklinde ve bir hadis hüviyeti ile Buhârî'de yer tutmuştur. Bizatihi bu münakaşada Hz. Ömer'in söylediği bir söz vardır. Ebu Bekir, Ömer'e hitaben "uzat elini biat edeyim" dediğinde Hz. Ömer demişti ki "Resulullah seni dinimiz için imam olarak seçmiş ve kabul etmiştir. Böyle olunca biz de seni dünyamız için imam seçmeye nasıl razı olmayız?" Burada dikkat edilmesi gerekli olan husus Hz. Ömer'in bir hadis veya başka bir şey zikretmeden doğrudan doğruya bir kıyasla hareket etmiş olmasıdır.

Hız. Ömer, Hz. Ebu Bekir'den sonra hilafet mevkiine gelip 10 yıl icraatına takiben şehit edildiğinde ölmeden önce kendisine: "Bize bir halife tayin edin" diyenlere şu cevabı vermiştir: "Ben böyle bir yola gidemem". "Yanıdakiler senden daha hayırlı olan bunu yapmışken sen niçin yapmıyorsun?" dediklerinde "Ondan ve ondan daha hayırlı olan, halifeyi tayin etmemiştir. Onun için ben de edemem" dedi. Böylece gerek Hz. Peygamber'in gerekse Ebu Bekir'in hilafet konusunda bir şey söylememiş olduklarını açıkça belirtmiş oldu. Buna rağmen bir tarafta Ehl-i Sünnet, halifenin Kureyş'den olacağına dair, diğer tarafta da Şiiler Hz. Ali ve soyuna ait olduğuna dair pek çok hadis uydurmuşlardır. (20.03.1972)

Sahih Hadis: Bir hadisin sahih olabilmesi için:

1. Yalan söylemeyen bir adamın nakletmesi lazım. (Biz yalan söylediğini görmemiş olacağız)
2. Zabt: Hadisi söyleyen unutmamış olacak, iyi hıfz etmesi lâzım.
3. Bu adamın adaletli olması lâzım.

Bütün bu şartlar, %10 şüpheli olabilir. %90 sahih olur denebilir.

Bu şartları ihtiva eden hadisler mi sahih, yoksa Peygamber'in %100 söylediği mi sahihtir? El-cevap: Bu şartlara haiz olan hadisler sahihtir. Hiç bir hadisi peygamberin %100 söylediği iddia edilemez.

Hız. Peygamber'in vefatı esnasında bilhassa hilafetle ilgili olarak herhangi bir şey söylemediğini belirtmiştik. Buhârî, Müslim ve diğer kitaplarda Hız. Peygamber'in ashabının faziletlerini ihtiva eden birer bölüm vardır. Burada Hız. Peygamber'in sahabeler hakkında bu sözleri ve onların büyüklükleri bulunur. Ashab hakkındaki bu sözleri, her fırkanın mensubu büyütmiş, mübalağaya gitmiş ve böylece de, hatalı şekilde anlamış ve anlatmıştır. Meselâ; Buhârî'de ve diğer kitaplarda Hız. Ebu Bekir'in şahsiyetini büyüklüğünü ve faziletini anlatan hadisler vardır. Keza Ali b. Ebu Talib hakkında da aynı şekilde hadisler vârid olmuştur. Hız. Peygamber'in vefatından sonra Ehl-i Sünnet, Hız. Ebu Bekir hakkındaki bu hadisleri onun halifelğine işaret olarak tefsir etmişlerdir. Diğer taraftan Şiiilerde Hız. Ali hakkındaki hadisleri onun halifelğine bir delil olarak göstermişlerdir. Hâlbuki Hız. Peygamber bu hadisleri söylerken bu hususu kast etmemiş sadece onların faziletlerini açıklamıştır. Hâsılı Hız. Peygamber öldüğü zaman hilafet konusunda hiç bir şey söylememiştir. Ashab hakkında mevcut olan hadisler de sadece onların faziletlerini gösterir. Bunları onların halifeliklerine birer işaret şeklinde anlamak hatalıdır ve bu mealdeki hadisler de ya mevzudur yahut da yanlış bir şekilde tefsir edilmişlerdir.

Şimdi tekrar Sakıfetü Beni Saide'ye dönelim. Burada yapılan toplantının neticesinde Müslümanlar dört gruba ayrıldılar.

1. Hız. Ebu Bekir'e biat edenler.
2. Ali b. Ebi Talib'e bağlı olup hissene onun halife olmasını isteyenler.
3. Sa'd b. Ubâde'nin hilafete gelmesini isteyen Ensar.
4. Bu grupların hiçbirine girmeyip hadiselerle karışmayanlar. Bunlara Mu'tezile denmiştir. (Ayrılanlar manasına)

Burada mühim olan cihet bu grupların bilahare aldıkları durumdur. Bunlardan Ebu Bekir'e biat etmiş olanlara daha sonraları (Ehl-i Sünnet) denmiştir. Ali b. Ebi Talib'e bağlı olanlara (Şia) adı verilmiştir. Sa'd b. Ubâde'ye taraftar olanların ise bir müddet sonra fikirleri son bulmuş ve mevcutları kalmamıştır. Sonuncu grubun

yani Mu'tezile adını alan ve hadiselere karışmayanların durumu ise daha sonraları doğan asıl Mu'tezile fırkası görüşleri ve çıkışı bakımından bunlardan müteessir olmuştur. Bunlardan Ehl-i Sünnet'e inananların bir tek meselesi vardı; Ebu Bekir'e biat etmek. Şia'nın ise isteği sadece Ali b. Ebî Talib idi. Üçüncü fırkayı teşkil edenler de: "Biz bu iki gruptan hangisinin haklı olduğunu ve hakikatin nerede bulunduğunu bilemeyiz", diyerek bir kenara çekilmişlerdi. Görüldüğü gibi her üç fırkanın da başlangıçta birer meseleleri vardı ve son derece basit esaslarda idiler. Ebu Bekir'in hilafetinde onu kimler ve nasıl hilafete getirmişlerdi? Hangi kabileye mensuptu? Görüldüğü gibi o toplantıda hazır bulunan Müslümanlar önce, Ebu Bekir'i seçmişler, sonra da biat etmişlerdi ve mensup olduğu kabile de Kureyş idi. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Hz. Ebu Bekir nasıl halife seçilmiştir? Önce seçim yapılmış sonra da onun Kureyş'ten olmasına bakılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in ve hadislerin halifeyi şu şekilde seçin diye bir emri bulunmadığını söyledik. Ehl-i Sünnet halifenin seçiminde bu iki şartı yani seçim ve Kureyş'ten olmak şartını halifelik için esas kabul etmiştir ve onlara göre Kur'an'da ve hadislerde bu hususa dair bir emir bulunmadığından hilafetin Müslümanlara bırakılmış bir iş olduğunu kabul etmişlerdir. Onlara göre hilafet meselesi dinin aslına yani itikada müteallik asli bir mesele değildir. Dinin fer'ine dinî teferruattan olan Müslümanlara bırakılmış bir meseledir. Ehl-i Sünnet bu anlayışla halife olacak şahıs için; seçim ve Kureyş'ten olmak şartını prensip olarak kabul etmiştir. Böylece başlangıçta sadece Ebu Bekir'in halifeliğini isteyen daha sonra Ehl-i Sünnet adını alan grup hilafet hakkındaki şartları ileri sürdüğü zaman büyümüş oluyor. Şöyle ki; Ebu Bekir'in halifeliğe gelmesine ilaveten seçim şartı hilafet meselesinin dinin aslından olmayıp teferruata müteallik bir mesele olduğu anlayışı ve bir de halifenin Kureyş'ten olması şartı ekleniyor. Şimdi halifenin Kureyş'ten olma şartı zamanımıza kadar devam etmesi gerekli bir şart mıdır? Ehl-i Sünnet bu şartı hangi anlayışla koymuştur? Ebu Bekir'in Sakifetu Benî Saide toplantısında söylediği sözler hatırlanacak olursa görülüyor ki o, halifenin Kureyş'ten olma şartını sadece Kureyş'in bütün Arap kabilelerine üstünlüğü ve onlara hükmedebilecek kuvvette oluşu dolayısıyla istemiş ve demiştir ki; "Araplar Kureyş'ten başkasına itaat etmez". Demek ki orada bulunan ashab,

Kureyşlilik şartını bu kabilenin kuvveti dolayısıyla istemiştir. O toplantıda Kureyş'ten başka kıymetli bir kabile olsaydı, o gösterilirdi. Nitekim büyük âlim İbn Haldun halifenin Kureyş'ten olma şartını onun kuvveti devam etkili müddetçe şeklinde anlamış ve ondan daha kuvvetli bir kabile mevcut olduğunda veya Kureyş zayıfladığında halifenin kabile ayırımı gözetmeksizin kuvvetli kabileden seçilmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu sebepten halifeliğin Kureyş'e ait olma şartını bu kabilenin kuvvetli veya zayıf hallerine bağlı kalmaksızın bugüne kadar müdafaa etmiş olanlar bu konuda yanılmışlardır.

İkinci bir husus da; Hz. Peygamber öldüğü zaman geriye kalan, bir toprak parçasından çıkan ihtilaftı. Suyu ve meyveleri bol olan "Fedek" arazisi Hz. Peygamber'in sağlığında bizzat kendisinin kullandığı veya işlettiği ve Ehl-i Beyt'ine meyvelerini veya gelirini tahsis ettiği bir yerdir. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine kızı Hz. Fatıma halife Hz. Ebu Bekr'e gelerek: "Babamın malını bana ver" demişti. Ebu Bekir cevaben "Ben Hz. Peygamber'den: *"Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız; bıraktığımız sadece sadakadır"* dediğini işittim. Buna göre; "Sadakalar beytü'l-male ait olduğundan bu araziyi vermem" demişti. (21.03.1972)

Şia: Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Beni Saide Avlusunda toplanan Müslümanlar arasında Ali b. Ebi Talib ile Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Abdullah ibn Abbas cenazenin hazırlıkları ile meşgul olduklarından bulunamamışlar. Bildiğimiz gibi bu toplantı, bunlar bulunmamakla beraber Hz. Ebu Bekr'e itaatle neticelendi. Fakat bu toplantıda bulunan Müslümanlar arasında Hz. Ali'ye karşı muhabbet duyan pek çok insan vardı, Ama bunlar Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas ve Hz. Peygamber'in yakın akrabalarının bulunmadığı bu toplantıda Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesine karşı çıkmadılar. Fakat Hz. Ali kendisinin bulunmadığı bu toplantıda Hz. Ebu Bekir'e itaat edilmesini kendisine karşı yapılmış bir zulüm olarak gördü. Nitekim Hz. Ali, Hz. Ebu Bekr'in de bulunduğu bir toplantıda şöyle konuşmuştur: "Biz bu işin (halifeliğin) bize ait olduğuna inanıyorduk. Hâlbuki siz bizimle istişare etmeden onu aldınız." Bu ne demektir? Buna göre Hz. Ali hilafeti kendisine ait bir hak olarak gördüğü ve bunu da ona danışmadan aldıktan için Ebu Bekir ve Ömer ile diğerlerini kendisine zulmetmiş telakki ediyor, dolayısıyla kendisini de

mazlum olarak görüyor. Tarihçiler buna istinaden Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekir'e biatı hususunda ihtilaf ederler. Bir kısmına göre o hiç biat etmemiştir.

Ehl-i Sünnetin ekseriyetinin birleştiği ve benim de katıldığım görüşü: Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekir'e altı ay sonra biat ettiği. Sebebi de şudur: Daha önce gördüğümüz gibi "Fedek Arazisi" dolayısıyla Hz. Ebu Bekir'le arası açılan Hz. Fatıma ona kızgınlığından dolayı hastalanmış idi. Hz. Ali de Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'yı kızdırmamak ve onu üzmemek için biat etmemiş, onun vefatını beklemiştir. Ehl-i Sünnet tarihçilerinden pek çoğu, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e biat edildiği gün mescitte biat ettiğini söylerler. Kanaatimizce bu rivayetin mahiyeti şudur: Ehl-i Sünnete göre Hz. Ebu Bekir'e biat etmemek bir hatadır. Bu tarihçiler Hz. Ali gibi; bilgili, kahraman, muttaki (takva sahibi) ileri derecede bir Müslümanın biat etmemek suretiyle hata işlemiş olabileceğini kabul etmemişler ve onu böyle bir hatadan tenzih etmek için bu türlü bir rivayette bulunmuşlardır. Buda onların bu konudaki anlayışlarının bir ifadesi olmaktadır. Hz. Ali'nin cephesinden mesele kendi haklı olduğu şeklinde mütalaa ediyor ve gönlünden halifelikle ilgili bazı şeyler geçiriyor.

Diğer taraftan Hz. Ebu Bekir Ömer ve Beni Saide'de hazır bulunan Müslümanlar Hz. Ali'yi beklememişler ve onun gıyabında hali felığın seçimini yapmışlardır. Acaba onların bu toplantıya Ali'yi çağırmaışlarının sebepleri nedir? Bunun sebeplerini birçok ihtimal dâhilinde sıralamak mümkündür. Büyük ihtimalle Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in Ali'yi çağırmaışlarının sebepleri şunlardır.

1. Fitneden korkmuşlardır (Zira daha Hz. Peygamber vefat eder etmez Ensar ve Muhacir birbirlerine girmişlerdir. Hz. Peygamber'in defnini beklemeye zaman yoktur).

2. Hz. Ebu Bekir ve Ömer, Hz. Ali'nin küçük yaştan itibaren büyük Müslüman ve büyük âlim olduğunu, Hz. Peygamber'in yardımcısı akrabası olduğunu bilmektedirler. Yani onlar onun din ve ilim bakımından çok büyük bir insan olduğunu bilmektedirler. Fakat onlar aynı zamanda onun tecrübesi (siyasi ve ideali) az genç bir insan olduğunu da bilmektedirler. Gençliği ve tecrübe azlığının bu iş için mühim bir durum olduğunu da bilmektedirler.

3. Hz. Ali İslamiyet'in intişariyeti esnasında cereyan eden savaşlarda şu anda Müslüman olan fakat o zaman müşrik olan pek çok kimsenin yakınlarını kılıçtan geçirdiği için, kalplerinde kendine karşı kin ve düşmanlık besleyen kimseler vardır. Yani Hz. Ali'nin Müslümanlar arasında pek çok düşmanı vardır.

Beni Saide'den sonra Şia, Hz. Ali'nin halife olmasını isteyen insanların teşekkül ettirdikleri bir grup olmuştur. Onlara göre halife Hz. Ali olmalıdır. Demek ki; Ehl-i Sünnet'in bir fikirle ortaya çıkması gibi Hz. Ali'ye taraflar olan ve onun halife olmasını isteyen Şia fırkası da bir mesele ile ortaya çıkmıştır.

Ehl-i Sünnet'in ikinci meselesi; Hz. Fatıma'ya verilmeyen Fedek arazisinde Hz. Ebu Bekir'in haklı olduğu konusu idi.

Şia'nın ikinci meselesi de, bu Fedek meselesidir. Onlara göre; Hz. Fatıma'nın hakkı olan bu araziye vermediği için Ebu Bekir zalimdir.

Şia'nın üçüncü meselesi etrafa yaydıkları bir söylentiye dayanıyordu. Genel olarak ikinci derecede bulunan fırkalar kendi durumlarını takviye için halka intikal ettirilerek bir takım söylentilere başvururlar. Meselâ; Ehl-i Sünneti, hâkimiyeti elinde bulunduran bir iktidar partisi olarak farz edersek, Şia muhalefet partisi durumunda olur. Muhalefet partisinin iktidara nazaran kendilerini haklı gösterme faaliyetleri propagandaya dayanır. İşte Şia'nın üçüncü mesele olarak halka yaydığı söylenti ki bu söylentiye pek çok ileri gelen sahabe de katılmıştır.

Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye başka bir kimsenin bilmediği bir ilim öğretmiştir. Hz. Ali'nin zaten âlim olduğu bilinmektedir. Bu vasfının üzerine bir de bu hiç kimsenin bilmediği ilmi bilmek vasfı ilave edilirse şöyle bir durum ortaya çıkıyordu: Bu kadar âlim olan bir kimse nasıl olur da halife olmaz? Bu söylentiler yayıldığı zaman bir kısım halk Hz. Ali'ye gelerek: "Hz. Peygamber size yani Ehl-i Beyt'e herhangi bir şey bıraktı mı?" diye sordular. O da cevaben: "Hz. Peygamber bize şu gördüğümüz Mushaf ve kılıcının kınındaki şu sahife müstesna hiç bir şey bırakmadı. O sahife de zekata ve sadakalara dair uzun bir hadisten ibarettir. Şia'nın bu asılsız söylentiye yayma gayretine rağmen, Hz. Ali böyle bir şeyin olmadığını belirtmek suretiyle onları reddetmiş oluyordu. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in kendisine hususi bir ilmi öğrettiğine dair Şia'nın ortaya çıkardığı bu şayi-

ayı reddetmesine rağmen, iki zümre bu söylentiye istismara devam etmişlerdir. Bunlardan birisi Şia fırkası mensupları diğeri de Hz. Ali'de kimsenin bilmediği bir ilmin mevcudiyetini ve bunun da tasavvuf olduğunu iddia eden mutasavvıflardır. Şia bu fikrini kuvvetlendirmek için: “انا مدينة العم و علي بابها” “Ben ilim şehriyim, Ali'de onun kapısıdır” demişler, yani bu şekilde bir hadis uydurmuşlardır. Bu arada kısaca kendilerinde hususi bir bilgi olduğu söylenen iki sahabiden bahsedilir. (03.04.972)

Birincisi Huzeyfe b. Yeman'dır. (Huzeyfe ve babası Müslüman oldukları halde iştirak ettikleri bir savaşta, Müslümanlar yanlışlıkla Huzeyfe'nin babasını öldürürler. Huzeyfe “ Babamdır, dokunmayınız” diye bağırır fakat duyuramaz). Neticede zihni devamlı olarak, sağlam bir Müslüman nasıl olmalıdır? Münafıklar kimlerdir? gibi hep kaderleri ve kötü tarafları ile ilgili sorularla uğraşır. Huzeyfe bizzat kendisi “İnsanlar Hz. Peygamber'e hep hayırdan bahsediyor ve seviyorlar, ben ise ona hep kötülükle ilgili sorular sordum” der. Hz. Peygamber Huzeyfe'ye bu sorular üzerine Müslümanların ve münafıkların durumunu anlatmış ve o günkü cemiyette yaşayan insanları tanıtmıştır. Böylece Huzeyfe içinde bulunduğu cemiyetteki insanlardan kimin münafık kimin gayri münafık olduklarını öğrenmiştir. Bu sebepten ona Müslümanlar “sır sahibi”, demeye başlamıştır. Ama o, öğrendiklerini tamamen saklamış ve hiç kimseye söylememiştir. İşte onun bildiği bu bilgiyi Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Ali bilmemektedir. Hz. Ömer Huzeyfe'nin münafıkları tanıma bilgisine sahip olduğunu bilmediği için hilafeti esnasında onun hareketlerini yakından takip etmiştir. Meselâ; bir kimse öldüğü zaman Huzeyfe onun cenazesine gidiyorsa o da gidip namazını kılıyor, gitmiyorsa o da gitmiyordu. Çünkü Huzeyfe eğer ölen kimse münafık ise namazını kılmak üzere cenazesine gitmezdi. Hz. Ömer hilafeti sırasında bu duruma dayanamayarak bir gün Huzeyfe'ye Hz. Peygamber'in kendisini münafıklar arasında zikredip zikretmediğini sordu: O da cevaben: “Hayır, ama yemin ederim ki senden sonra da kimseye söylemem.” Hz. Ömer'in bu sorusunun mahiyeti şudur. Hz. Peygamber ile Cibril arasındaki İslâm'la alakalı konuşmada ihsan derecesinin insanın Allah'ı görür gibi ibadet etmesinden başka, içi ve dışının yani amelleri ile kalbinin her an bir veya beraber olması şeklinde izah olduğunu biliyoruz. Elbette Hz. Ömer kendisinin

bizim anladığımız manada münafık olmadığını biliyordu. Ama ihlas karşısında nifak insanın ameli ile kalbinin gayri şuuri bir şekilde ayrı istikamete seyir etmesidir. İşte Hz. Ömer bu soruyu sorarken acaba farkında olmadan söylediğim bir amelde kalbim ona iştirak etmemiş midir demek istemiş ve bunu öğrenmek için bu soruyu sormuştur.

Kendisine hususi ilim verildiği rivayet edilen ikinci sahabe Ebu Hureyre'dir. Ebu Hureyre, Ashab-ı Suffa'dan olup, kendisinin işi ve malı bulunmadığı için devamlı olarak Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan ve diğer suffa ehli gibi onun yardımcılarıyla yaşayan bir kimse idi. Daima Hz. Peygamber'in yanında bulunmasından dolayı pek çok hadis rivayet etmiştir. Nakl ettiği hadisler beş bini geçmiştir. Ebu Hureyre rivayet ettiği bir haberde şöyle demektedir. "Resülullah bana öyle bir hadis söyledi ki; onu size söyleyecek olursam. benim boynumu uçurursunuz." İşte bu söz sonraki mutasavvıflar tarafından ele alınarak Ebu Hureyre'nin söylemekten kaçındığı sözün tasavvuf ilmi olduğunu, çünkü; tasavvufun da herkese söylenmeyeceğini iddia ederek Ebu Hureyre'de hususi bir ilim bulunduğu hususunu ileri sürmüşlerdir. Ebu Hureyre'nin bahsettiği (kastettiği) ilim, İmam Mâlik'in izahında açıkça görülmektedir. Bir gün Ebu Hureyre Hz. Peygamber ile sohbet ederken, Hz. Peygamber ticaretle uğraşan ve her biri zengin olan Emevilerin sokakta oynayan fakir çocukları dövdüklerini işaret ederek istikbalde devletin bunlar tarafından ele alınacağını söylemiş ve üzüntülerini belirtmiştir. Ebu Hureyre bu sözü söylediği zaman Emeviler iktidardadır. Bunu söylersem iktidardakiler beni öldürürler, demek istemiştir. Hz. Ali, Ebu Hureyre ve Huzeyfe'ye hususi bir ilim verildiği yolundaki iddiaların dini bakımdan bir şey ifade etmediğini ve Hz. Peygamber'in bir kısım ashaba öğretip, diğerlerine öğretmediği herhangi bir şeyin bulunmayacağını böylece göstermiş oluyoruz.

Şiilere göre Hilafet: İlk önce Hz. Ali hilafetin kendilerinin hakkı olduğunu söylüyordu. Şiiler, bu ifadeye istinaden hilafetin Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin hakkı olduğunu söylerler. Ehl-i sünnete göre; halifenin seçimle geldiğini görmüştük. Şiiler'de ise hilafet, devlette en yüksek ve en mühim makamlardan biridir. Bu kadar mühim olan bir işin insanların reyine terki düşünülemez. Bu sebepten hilafet doğrudan doğruya biri tarafından tayin ve tespit olunur.

Yani dinin aslındandır. Hz. Peygamber Resul olarak bizzat Allah Teala tarafından tayin olunmuştu, Peygamber'in vekili durumunda bulunan halifeliğin de; bizzat Allah ve Peygamber'i tarafından tayinini gerektirir. İşte Hz. Ali de bu işe bizzat nasslar veya nasihatle tayin olunmuş bir kimsedir derler. Buna göre Şiiler; Ali b. Ebi Talib'in Hz. Peygamber tarafından tayin edildiğini söylerler. Biz bunu kabul etmeyiz, ihtilaf da burada başlar.

Onlara göre Ali b. Ebi Talib'in tayini nasıl olmuştur? Bir kısmı onun Hz. Peygamber tarafından vasiyet yoluyla bir makama geçmesinin gerektiğini söylerler. Bir kısmı da Hz. Ali'nin hilafeti hakkında birçok hadisin bulunduğunu söylerler. Şiilere göre; Hz. Ali'nin hilafetine işaret eden hadisler iki kısma ayrılır. Biliyoruz ki Hz. Peygamber ashabı ile olan muamelesini (tamamen eşit esaslara istinad ediyor bu sebepten ashabın her biri kendisini Hz. Peygamber'in en yakın dostu ve arkadaşı görüyordu. Hz. Peygamber de ashab da gördüğü faziletleri şahısları ayırmaksızın herkese söylüyor ve "falan da şu şu vasıflar vardır, faziletlidir" şeklinde herkese ilan ediyordu. Bu sebepten Hz. Peygamber'in ashabının hepsi hakkında onların faziletlerini bildiren hadisler mevcuttur. Meselâ:

Buhari ve Müslim gibi hadis kitaplarında, "*Kitab-ı Fadaili Ashab*" başlığı altında bunların her birinin meziyetleri hakkında rivayet olunmuş hadisler buluruz. Burada Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali ve diğer bütün sahabilere ait onların meziyetlerinden bahseden hadisler yer almıştır ve bu hadislerin hepsi de sahihtir. Hz. Ali'nin takvasından ilminden ve diğer bütün meziyetlerinden bahseden bu hadislerin hiçbirisinde bir tek kelime dahi olsun onun halifeliğine dair hüküm mevcut değildir. Nitekim Ebu Bekir'e ait hadislerde de bu hususlara ait aynı mealde hiç bir söz yoktur. Şia'nın Hz. Ali'nin halifeliğine ait delil olarak zikrettikleri hadislerin iki kısma ayrıldığını söylemiştik.

Birinci kısmında, bu hadis kitaplarında bulunan ve Hz. Ali'nin faziletine dair olan hadisler yer alır. Şiiler bu hadisleri ele alarak çok yanlış bir şekilde onları Hz. Ali'nin hilafetine delil olacak tarzda te'vil etmişlerdir.

İkinci kısım hadisler ise, Şiiler tarafından Hz. Ali'nin halifeliğine dair uydurulan ve bu fazilete dair hadislere ilave edilen mevzu ha-

dislerdir. Şiiler ile Ehl-i Sünnet arasındaki bu konudaki tartışmalar kızıştığı zaman, Ehl-i Sünnet de yaklaşık olarak Şia'nın takip ettiği bu yolu takip etmiş ve hilafetin Hz. Ebu Bekir'in hakkı olduğuna dair mevcut hadisler üzerinde te'villerde bulunmuş ve onlar da buna dair mevzu hadisler ilave etmişlerdir. Görülüyor ki mesele siyaset çerçevesinde tutulduğu takdirde taraflar birbirlerini ikna veya kendisini kuvvetli göstermek için aynı batalı yollara başvurmuşlardır. (04.04.1972)

Ehl-i Sünnete Göre Hilafet: Ehl-i Sünnet hilafet meselesini nasıl anlamıştı?

I. görüş: Hilafet dinin aslından değildir.

II. görüş: Öyleyse bu husus seçimle çözümlenmelidir.

III. görüş: Müslümanlar fiilen kendi aralarından seçmelidir. Nitekim Ebu Bekir böyle bir seçimle seçildi.

IV. görüş: Ebu Bekir'in seçiminde (O Kureys'ten olduğu için) bundan sonra da Ehl-i Sünnet'e göre halifelik Kureys'e mahsustur.

Görülüyor ki Ehl-i Sünnet'in bu görüşlere varmasında hiç bir nass ve haber mevcut değildir. Bu sadece Müslümanların böyle istemesi neticesi olmuştur. Şia'da ise imam, insanüstü bir değeri haizdir ve yeri de Resul'den hemen sonradır. Bu sebepten Şia'ya göre hilafet son derece önemi haiz bir meseledir. Onlara göre Allah, şüphe yok ki insanlara nasıl ibadet edeceklerini, nasıl davranacaklarını ve buna benzer pek çok şeyi öğretmiştir. Fakat bunların hiç birisi hilafet kadar büyük önemi haiz değildirlere. Bu sebepten hilafet gibi insanüstü bir değer, bir makamın bizzat Allah tarafından tayin ve tespit edilmiş olması gerekir. Buna göre Hilafet konusundaki Şiilerin Ehl-i Sünnetle tek farkı; halifeyi kendi aralarından seçmiş olmaları Şia'nın ise halifenin bizzat Allah tarafından tayin edilmiş olduğunu kabul etmeleridir. Bu hususta onlar Allah'ın Hz. Peygamber'e Ali b. Ebi Talib'in halife olarak tayinini emrettiğini söylerler. Şiiler bu tayin konusunda iki şekilde düşünürler. Birincisi yukarıda söylediğimiz gibi, Ali b. Ebi Talib'in halifeliğinin Hz. Peygamber'e Allah tarafından bir nass olarak emr olunduğudur. İkincisi ise; Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce hilafeti Ali'ye vasiyet ettiği yolundadır. Bu görüşe göre Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vasîsi olmaktadır. Her iki görüş de Ehl-i Sünnet tarafından haklı olarak

reddedilir. Şia'ya göre; Hz. Peygamber'den sonra halife Hz. Ali'dir ve bu makam onun hakkıdır. Onlar bu hususta ne gibi bir delil ileri sürmektedirler. Ali b. Ebi Talib'in ve taraftarlarının hilafet konusunda Hz. Ebu Bekir'le yaptıkları münakaşada onun Hz. Peygamber'in yeğeni ve damadı olarak, Hz. Peygamber'e yakınlığını ileri sürmek suretiyle hilafet hakkının kendisine ait olduğunu ileri sürmüştür. Ali'nin taraftarları, onun ashab içerisinde en bilgili kimse olduğunu iddia ile bu makamın insanların en bilgisine ait olması gerektiğini de ileri sürüyorlardı. Bunlar ayrıca diyorlar ki; Ali Müslümanlar içerisinde Hz. Peygamber'e ilk iman eden kimse olduğu için bu sebepten de bu makam onun hakkıdır. Ali b. Ebi Talib ve ashabının Hz. Ebu Bekir'e karşı delil olarak ileri sürdükleri onun Hz. Peygamber'in yakını oluşu, insanların en bilgisi ve ilk Müslüman oluşu şeklindeki bu üç husus o zamanlarda ortaya atılmış olan delillerdir. Görüldüğü gibi Ehl-i Sünnete karşı, ileri sürülen bu delillerde Hz. Ali'nin hilafetine dair Şiiler tarafından ileri sürülen nass ve vasiyet gibi iddialar mevcut değildir. Şiilerin buraya kadar söylediğimiz ilk halifenin Ali b. Ebi Talib olduğuna hilafetin dinin aslından sayıldığına ve Fedek hakkındaki görüşlerine ilave olarak yeni bir esasları ile karşılaşırız. Bu da Ehl-i Sünnet'in, hilafet Kureyş'e ait olacağına dair görüşlerine, hilafetin Kureyş kabilesinin sadece Beni Haşim koluna tahsis edilmesinin gerekli olduğudur. Yani onlara göre halife ancak Beni Haşim soyundan kendi kabul ettikleri şartlara göre olur.

Sahabeler devrinde (Hulefa-i Raşidin) Şiilik bu söylediğimiz esaslardan ibarettir. Fakat Ali bin Ebi Talib'in hilafete gelişinden sonra Şiiliğin büyümeye başladığını ve esaslarına bir takım yeni şeylerin ilave edildiğine şahit oluyoruz. Şiiliğe ilave edilen bu yeni şartlardan bir kısmı daha önce de mevcuttu. Meselâ sahabe, Ali'nin âlim olduğunu kabul ediyordu. Fakat bir müddet sonra Şiiler ve İmamiye devrinde Hz. Ali'nin ilminin derecesi konuşulmaya başlandı. Onlara göre Ali, zâhir ve bâtın her şeyi bütün incelikleriyle biliyordu. Onun ilminin hududu yoktu. İşte Ali'nin ilminin hudutsuz oluşu Şiiliğe ilave edilen yeni bir şarttır. Büyük bir ihtimalle Ali'nin her şeyi bildiğine dair bu iddia: "*Ben ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır*" hadisine bağlanmaktadır. Ehl-i Sünnet âlimleri bu hadisin mevzu olduğunu ileri sürerler. Şiiler ise bu hadise müsteniden imamların her

şeyi bilmeleri gerektiğini iddia ederler. İmamın şahsına ilave edilen ikinci şart onun hatadan masum oluşudur. Buna göre imam; hatalı ne bir söz söyler ne de bir iş yapar. Zira o, her bakımdan hatadan uzaktır. Bu şartı niçin ileri sürmüşlerdir? Onlara göre imam, Peygamber'in naibidir (vekilidir). O, Peygamber adına şeriatı açıklamak ve onu insanlara bildirmek vazifesi ile yükümlüdür.

Eğer imam, Peygamber gibi masum olmaz ise, şeriatı açıklarken yanlışlık yapabilir. Bu sebepten onun masum olması şarttır. Bu şarta bağlı olarak karşımıza şu iki mesele çıkmaktadır.

Birincisi hadis anlayışıdır. Ehl-i sünnete göre hadis, Hz. Peygamber'in sözüdür. Şiilere göre ise hadis, masumun sözleri ve amelidir. Bu sebepten Şii hadis kitaplarında hadislerin senetleri ma'sum olan imamın ismine kadar devam eder. İmamdan Hz. Peygamber'e kadarki zincire ihtiyaç yoktur.

İkincisi imamın ma'sum oluşu ve her şeyi bilişi sebebiyle bütün dini mes'elelerin bilinmesi ve açıklanmasının sadece imama ait oluşudur. Buna göre imamın fikirlerinden ve görüşlerinden başka hiçbir fikir ve görüş ileri sürülemeyeceğinden hiçbir Şii'nin din hakkında herhangi bir görüş ve fikir ileri sürülebilmesine imkan yoktur. Böylece Şiilerin içtihadta bulunabilmesi yani kendine mahsus bir görüş ileriye sürebilmesi, din hakkında veya herhangi bir mes'ele üzerinde fetva vermesi veya mütalaa serdedebilmesi mümkün değildir. Bu iş yalnızca imam-ı masuma aittir. Şiiler kendileri fiilen içtihad kapısını kapamış oldukları halde Ehl-i Sünnet'in içtihad kapılarını kapadığını iddia ederler. Esasen Şiilik imamın dışındakilere din üzerinde düşünme hakkını tanımadığı için kendileri içtihad kapısını kapamış olmaktadır.

Bütün bu söylediklerimizden şunu anlıyoruz ki; Şiiler hilafet meselesine dinin aslından itikadi bir mes'ele olarak baktıkları için İslâm'ın şartlarına yeni bir hüküm ilave etmiş olmaktadır. Nitekim bugün mevcut olan ve kısmen Ehl-i Sünnete yakınlığından bahsedilebilecek olan İmamiye kolu, Ehl-i Sünnet'in inandığı şekilde kelime-i şahadet, namaz, oruç, zekat ve hactan ibaret İslâm'ın şartlarına inanırlar ve fakat buna bir altıncı şartı hilafet mes'elesini eklerler. Onlara göre İslâmın 5 şartına inanan kimse müslimdir. Mü'min,

müslim olabilmesi için onların inandıkları bu altıncı hilafet şartına da inanması lâzımdır. (17.04.1972)

Gördüğümüz gibi Şia, Ehl-i Sünnete muhalefet eder. Ancak: onların bu muhalefetleri kendilerinin dinden çıkmasını intac etmez. Çünkü, imamın dinin aslından olduğuna inanmalarına dair diğer İslâm esaslarını kabul eder. Bu “isna aşer” şeklinde de isimlendirilen İmamiye fırkası ilk imam olarak Ali bin Ebi Talib’i kabul eder. Sonuncu yani on ikinci imam olarak da Mehdi Muntazar (Beklenen İmam) denilen gizlenmiş bir imamın geleceğine ve onun halen gizli olduğu halde hayatta bulunduğuna ve bunun sonuncu imam olduğuna inanırlar.

Mehdi fikri Şii fırkalarının hepsinde olduğu gibi Sünni Müslümanlar ve bilhassa mutasavvıflar tarafından kabul edilen bir husustur.

Mehdi fikri İslâm’a nereden gelmiştir? Hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in şu mealdeki bir hadisi pek çok zikredilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber buyurmuştur ki; “*Ehl-i Beytimden ismi benim ismime ve babasınınki de benim babamın ismine benzeyen bir adam çıkıp zulüm ile dolmuş olan dünyada zulmü kaldırıp adaleti te’sis ettirmedikçe kıyamet kopmayacaktır*”. Bu hadisler hadis kitaplarında mevcuttur. Mesela, Buhârî’de bu hadise rastlayabilirsiniz. Ama bilhassa hadis müelliflerinden Şiiliğe temayül edenler bu hadislerin toplanmasına ve yüceltilmesine büyük önem vermişlerdir. Bunların başında bu konudaki hadisleri en geniş olarak toplamış ve Şiiliğe meylenmiş olan (imam Nesei) gelir. Ayrıca el-Hâkim’in “*Müstedrek*”inde (Bu da Şiiliğe mütamayıldır) bu hadisler mevcuttur. Aliyyu’l-Kari ve Suyuti gibi hadis müellif ve şarihlerinin kitaplarında da bu hadisler mevcuttur. MEHDÎ (İlmi ve dini ile hidayet eden) kelimesi bir şahsın ismi midir, yoksa bir sıfat mıdır? Ehl-i sünnet Mehdi kelimesinin hidayetle olan alakasını teberruz ettirerek her devirde Müslümanların içerisinde onların fikirleri, sözleri ve hareketleriyle doğru yola götürecektir, dini ayakta tutacak bir kimsenin çıkacağını ve Mehdi kelimesinin de bu kimseye izafet edilecek bir sıfat olduğunu söylerler. Onlara göre dini hayatı şartlar muvacehesinde tanzim eden, dini ve bununla ilgili her şeyi iyi bilen Müslüman bir kimsenin “Mehdi” olduğu kanaati vardır. Nitekim baştan beri İmam Şafii, Gazzali gibi büyük isimler buna hak kazanmışlar-

dır. Çünkü onlar, kendi devirlerinde dinin açıklanması ve ayakta tutulması için dilleri ve kalemleriyle çalışmışlardır. Bu anlayışa müsteniden mehdi dini ve dini hizmetleri ayakta tutan kimsenin sıfatı olmaktadır. İnsanları doğruya sevk edecek vasıfları taşıyan bu kimsenin bazen Muhammed b. Abdillâh b. Hüseyin (en-nefsu'l-zekiyye) gibi ehli beyitten olduğu bazen de İmam Şafi gibi Arab, bazen de Gazzali gibi Arab'ın dışından olduğunu görüyoruz. Esas olan dinin ayakta tutulması olduğuna göre; "Müceddid" ismi de verilen Mehdi sıfatını almış kimselerin Ehl-i Beytten Arap ırkından veya başka milletlerden olması fark etmez. Dini yenileyen bu kimselerin iki gruba ayrıldığını görüyoruz. Birisi Ömer b. Abdillâziz gibi siyasi olan şahıslardır. O, halife olarak; o zamana kadar Emevilerin yaptıkları hataları kaldırıp adaletle dini ikame etmiştir. Başka bir hadisi şerifte de Hz. Peygamber, "*her 100 senede bu ümmete dini yenilemek üzere bir müceddidin gönderileceğini*" buyurmuştur. Bu da gösteriyor ki mehdi ve müceddid aynı vazifelerle mükellef olup dini ayakta tutmak ve bu yolla ilmi ve dini ile çalışacak kimse demektir.

Ehl-i Sünnet'in mehdi mes'alesini hidayet sahibi, âlim ve dindar yani dini iyi bilen bir kimsenin sıfatı şeklinde tefsir edip bu sıfatları taşıyan herkesin ırkına ve ismine bakılmaksızın mehdi ve müceddid olarak anlamaları makul bir tefsirdir. Ehl-i Sünnet'e göre bu vasıfları taşıyan kimsenin Şii olup olmaması da mühim değildir. Fakat Şiiler Mehdi mes'alesini tamamen farklı şekilde anlarlar ve Mehdi'nin gerek ilmi gerekse dini imamdan aldığı kanaatini ileri sürerek bunun mutlaka ilk imam Hz. Ali'nin soyundan gelen sonuncu imam olduğunda ısrar ederler. Şii fırkalarının hepsinde Mehdi anlayışını acaba doğuşu itibariyle neye bağlayabiliriz? Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebu Bekir ile başlayan Ehl-i Sünnet'in hakimiyeti Ömer. Osman. Ali ve onun kısa süren hilafetinden sonra Muaviye vasıtasıyla Emevilere ve sonra Abbasilere geçmiştir. Bunların hepsi de Sünni'dir.

Başka bir ifade ile Ehl-i Sünnet baştan beri iktidarın elinden tutmuştur. Bunun karşısında aksi fikirleri temsil eden ve ellerinde hiç bir propaganda gücü bulunmayan bir takım muhalif fırkalar da mevcuttu. Meselâ, Hariciler, Mutezile, Mür'cie vs. gibi fırkaların hepsi de Ehl-i Sünnet'in karşısında kendi inanışlarını yaymak imkanlarından mahrum olan fırkalardır. İşte Şiilerin de Ehl-i Sünnetin

hakimiyetinde kendi mezheplerini yayma imkanlarından mahrum taraflarına onları psikolojik bakımdan tatmin etmek üzere kendilerini kurtaracak ve iktidarı ele geçirecek bir mehdinin geleceğini söylemeleri ve taraftarların buna inandırmaları kadar tabii bir telkin olamaz. Nitekim onlar, siyasi ve tabii manada giriştikleri bu propaganda ile taraftarlarını iktidara kavuşturacak bir Mehdinin mevcudiyetine kuvvetle inandırmışlardır. Demek ki; Mehdi mes'alesi Şiilere göre siyasi bir mes'eledir. Bu sebepten bir takım âlimler, hadis kitaplarındaki mehdi ile ilgili hadislerin tamamının mevzu olduğunu ve Şiiler tarafından uydurulduğunu söylerler. (Bkz. İbni Haldun "Muhaddime" Mehdi bahsi). (18.04.1972)